

Ein anonymes

WÖRTERBUCH

zur

MIŠNA UND JAD HAHAZAKA.

Von

Dr. N. M. Nathan.

BERLIN.

N a t h a n s e n & L a m m.

1905.

Ein anonymes
WÖRTERBUCH

zur

MIŠNA UND JAD HAHAZAKA.

— — — — —

Von

Dr. N. M. Nathan.

~~~~~

BERLIN.

N a t h a n s e n & L a m m.

1905.

**STADT-BIBLIOTHEK
FRANKFURT AM MAIN.**

Druck von H. Itzkowski, Gips-Str. 9.

MEINEN ELTERN.

Die folgenden Darlegungen sind die Ergebnisse von Untersuchungen, welchen das Ms. Or. (kl.) Oct. 338¹⁾ der Königlichen Bibliothek zu Berlin zu Grunde liegt. Die Hs.²⁾ enthält zur Hauptsache zwei von einander unabhängige Teile, eine Bearbeitung eines in seiner ursprünglichen Gestalt nicht mehr erhaltenen Glossars zur *Jad haḥazaka Maimunis*³⁾ und das hier veröffentlichte anonyme Wörterbuch⁴⁾.

Dieses Wörterbuch ist um die Mitte des 16. Jahrhunderts⁵⁾ in Jemen⁶⁾ entstanden und, in Abhängigkeit von seinen Quellen, in der bekannten, bei den arabischen Juden üblichen Transcription⁷⁾ geschrieben. Unsere Hs. scheint Original zu sein; eine Reihe von Abschriftfehlern, welche sie aufweist, und die daher anscheinend das Gegen teil beweisen, entstammen direkt den Quellen.⁸⁾

¹⁾ Steinschneider, Verzeichnis . . . 2. Abt. S. 11, 153.

²⁾ S. die Beschreibung der Hs. bei Steinschn. a. a. O. und bei Herzog, Maimonides' Commentar zum Tractat Peah . . . Berlin 1894 S. 10¹.

³⁾ Bl. 72b — 106b.

⁴⁾ Bl. 2a — 71b.

⁵⁾ S. Seite 9².

⁶⁾ S. die Jemenisten S. 19³; s. v. סְפִיר: שְׁמָחוֹר וְאַלְמָן.

⁷⁾ ג = גַּ, ה = הַ, ו = וְ, שׁ = שְׁ und צּ, טּ = טְ nur im st. constr., sonst טַ; zur Grammatik s. A. Müller, Ueber Text und Sprachgebrauch von Ibn Abi Usseibia's Geschichte der Aerzte.

⁸⁾ Folgende Fehler finden sich im Wörterbuch und dem Glossar,

Ueber diese Quellen und die Anordnung des Wörterbuches berichtet die Einleitung.¹⁾ Nach dieser bildet es eine Sammlung von Wörterklärungen, welche der Vf. aus Maimonides'²⁾ Mišnakommentar, dem Aruk und einem adenischen Glossar zur Jad haḥazaka³⁾ zusammengetragen hat. Um dem Benutzer des Wörterbuches seinen Gebrauch zu erleichtern, hat er die Wörter in alphabetischer Reihenfolge, ohne Rücksicht auf ihre Wurzel, angeordnet, ferner mehrere, dem Wortlaut nach verschiedene Erklärungen für ein und dasselbe Wort jedesmal vermerkt. — Zufolge unserer Untersuchung sind ihm ausserdem noch einige wenige Bemerkungen zuzuschreiben, die vermutlich in keiner der drei Quellen gestanden haben⁴⁾; ferner verzeichnet er selbständig die in Jemen üblichen Namen für eine Reihe von Gegenständen⁵⁾ und die verschiedenen Lesarten der erklärten Wörter.⁶⁾ Im übrigen hat unser Anonymus sich damit begnügt, seine Quellen kritiklos und, wie ein Einblick in den Text zeigt, mit nicht sehr grossem Ver-

---

das aus derselben Quelle wie der Anonymus (s. Seite 7) geschöpft hat: אוחר s. v. אגמ. 9; אוחר statt אלטיש s. Text; נקס s. v. אומסתא s. Anm. 26; איצה תלח s. S. 33^a; אלקמיטיא; בוריות (!!) statt s. v. וישמעי; בול s. v. אולתקעם; בית הכותות statt אלתקעם; גיהח statt גראות; אלתקענות statt אליעיראות s. v. גראות u. s. w.

¹⁾ Seite 28.

²⁾ לרבינו זכרינו לברכה = לרבי זל.

³⁾ החיבור מגומע עלי נסק הלכות חחיבור, die Jad haḥazaka (Mišne Tora) des Maimonides, der sein Werk selbst so nannte. Bacher, Aus dem Wörterbuche Tanchum Jeruschalmis, Jahresbericht 1903 S. 26²; Goldziher, Studien zu Tanchum Jeruschalmi, S. 36^a; Neubauer, Jew. Qu. III 613 u. 618.

⁴⁾ Im Texte kenntlich gemacht durch . . . — . . .

⁵⁾ S. die Zusammenstellung S. 19³, 1—5.

⁶⁾ וקד חתוב רונקי: דונקי; רואי ורשי ואחד: בית הראי (s. v.); וקד יתחצר אלה: הנקטמן v. s. v.; וקד חתוב דורכיות כלוא: דודניות v. s. v. יכתב נקטמן.

ständnis¹⁾ auszuschreiben. — Die Quellen werden im Text häufig citiert; andere als die genannten lassen sich nicht nachweisen.

Der Vf. des Wörterbuches bezeichnet die dritte seiner Quellen als מנגוע עדרי עלי נסח הלכות החיבור, als ein Glossar zur Jad haḥazaḳa. Der Umstand, dass אלדוז, der Autor des zweiten Teiles unserer Hs., seine Vorlage in der Einleitung genau so benennt²⁾, hat schon Steinschneider dazu geführt, die dritte Quelle des Anonymus und die Vorlage אלדוז zu identificieren³⁾, und die wörtliche Uebereinstimmung von arabischen Erklärungen des Wörterbuches, die nicht dem Mišnakommentar Maimunis entstammen und daher dem Glossar entnommen sein müssen⁴⁾, mit Erklärungen des אלדוזischen Glossars hat diese Vermutung bestätigt.⁵⁾ Wir geben nun im folgenden eine

ברכת השיר v. אספתני ¹⁾ s. v. citiert er wörtlich Maim. Oh. 13, 5, s. v. Maim. Pes. 10, 7, obwohl die aus dem Zusammenhange gerissenen Stellen gar keinen Sinn ergeben; s. v. בית הנגר, Maim. Kel. 16, 7 liest er während gelesen werden . . . וכדיל בזח המגעול ובית המזווה muss . . . וכדיל בית המגעול: ובית המזווה [בית מן עד שכח קצחה . . . .

הכל' גנחתה עדרי. וקד כאן מן קדים (?) גמ' שרה ²⁾ Ms. Bl. 72b. הלכות החיבור פוערת אלטוקה מאי בין מסכתות המשנה ובין הלכות החיבור פראית תוי אלמנגווע אלעדרי עלי נסח הלכות החיבור ואלטוקה אלמנשווחה מעטמהא עלי שרה רב' פי אלמנשה פררגח לי אין אויר אכתבה ואלתצר מנה מא כאן סהיל ואויר אבין פיה מא עסער. כדי שירוץ בו ה קורא בעורת הבורא.

³⁾ a. a. O. Fussn. 2.

⁴⁾ Die Citate des Aruk sind hebräisch übernommen.

⁵⁾ Die S. 5⁸ mitgeteilten Abschriftfehler, sowie sonstige Uebereinstimmungen = אלמעלאמתה, בית שפיטה v. s. אלכוטה = אלכוטא (s. v. בית הספר) machen es sogar wahrscheinlich, dass der Anonymus und dasselbe Exemplar des Glossars benutzt haben. Nur gibt אלדוז stets durch ש (nur in der Einl. ♀) wieder, während der Anonymus stets ♀ transcribiert, s. 5⁷.

Die oben mitgeteilte Einleitung zum zweiten Teile der Hs. ist,

Characteristik der Schrift, soweit dies auf Grund des Wörterbuches und der אַלְדוֹןischen Ueberarbeitung möglich ist.

entgegen Steinschneider, a. a. O. und Ar. Litt. d. Jud. § 205, S. 255, so zu verstehen, dass sein Autor unser Wörterbuch vorfand, dieses aber ihm zum Studium der Jad haḥazaka ungeeignet erschien, weil es sich der Anordnung dieses Werkes nicht anschloss. „Da sah ich diese adenische Sammlung nach der Anordnung der Jad haḥazaka, deren Wörterklärungen zum grössten Teile dem Mišnacommentar unseres Lehrers entstammen; ich nahm sie in dieses Heft auf, wobei ich Leichteres kürzte und schwierigere Wörter ausführlich erklärte.“ Dass diese letztere adenische Sammlung mit der dritten Quelle des Anonymus identisch war, hat der Schreiber nicht bemerkt.

Als solcher wird auf der letzten Seite der Hs. (Bl. 106 b) אַלְדוֹן genannt; er hat die Abschrift, bezw. die Umarbeitung des Glossars am Sonntag, den 21. Januar 1560 (בַּיּוֹם רָאשׁוֹן דֹהָא חַלְתָּא וּשְׁרוֹן יוֹמָן בְּחַרְשׁ שְׁבַת שָׁנָת אַתְתֵּיעָא לְשָׂטְרִי סָמָךְ מְחוֹרָה) beendet. — אַלְדוֹן ist gemäss einer am Rande stehenden Correctur zu lesen statt אַלְאָלָן des Textes gegen Steinschn. Verz. a. a. O., Jew. Qu. X 525, Herzog a. a. O. — אַלְאָלָן, perhaps וָלָן Wali (prefect) ? al-Wal[i]? al-Sudi or al-Saudi ? probably from the name of a place in Jemen ? Steinschn. Jew. Qu. X 525, XI 316.

In welchem Verhältnis der vor Beginn der Einleitung genannte דָוִיד בָּר יְשֻׁעָה הַלְּוִי zu unserer Hs. steht, ist nicht zu ermitteln; er dürfte ein späterer Besitzer derselben sein. Jedenfalls geht es nicht an, mit Steinschn. zu lesen בָּר יְשֻׁעָה הַלְּוִי עֲדָני, nicht nur, weil es dann wohl heißen müsste, sondern vor allem, weil die Worte אַנְנִי דָוִיד בָּר יְשֻׁעָה הַלְּוִי und עֲדָני ist zu übersetzen: so fand ich es, ich, ein Mann aus Aden. — Ferner unmöglich ist die Identität unseres David mit David Levi al-Liwani, welche Steinschn. Z f H B V. 18, Jew. Qu. XIII 468 n. 801b, wo er selbst nur David ha-Levi b. Jesaia liest, und Ar. Litt. d. Jud. § 205, S. 255 vorschlägt. David Levi al-Liwani lebte 1492; unser David kann, wenn das für die Beendigung des Glossars angegebene Datum richtig ist, frühestens 1560 gelebt haben.

Auch die von Steinschn. Verzeichnis a. a. O., Ar. Litt. d. Jud. a. a. O. angenommene Identität unseres David mit dem Bl. 1a des Ms. genannten דָוִיד אַלְעָנִי ist sicher hinfällig.

Ihr Vf. ist, wie der unseres Wörterbuches, unbekannt; sie ist in Jemen und zwar in Aden¹⁾ in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts²⁾ entstanden. Schon der Name „Sammlung“ weist darauf hin, dass die Schrift eine Compilation ist, und zwar lassen sich in ihr neun Quellen nachweisen, die wir nachstehend anführen und mit Beispielen belegen.

1. Dem Mišnakommentar des Maimonides ist, wie schon in seiner Einleitung hervorhebt, der grösste Teil der Erklärungen entnommen, teils mit, teils ohne Quellenangabe.³⁾

טפלות (תלמי תורה א' י"ג). שרההא רב' פי תאלת (ד) שוטה אלבאמטל אקואל אלמחאל.

רוח רעה (שחיטה ב' י"ב). אנווע אלמלניאת⁴⁾. כלהא דאלך פי תאני (ה) שבתIFI עירובין (ד' א) קאל רב' זיל רוח רעה כל פסאר יליך מן אלאנסאן CAN סבבה מא CAN.

התיה (טומי אוכלי א' ז). . . . וקאל רב' CAN אלאנדאן נוע מן אלחלתיות סמאהא פי מסכת טבול يوم (א' ה) ואמי התיה פקיל ana אצל אלחלתיות.

מנעלין (איסורי מאכלהות יא כ"ד). זיל תלויותם. קאל רב' (ובחמים י"א ז) מן קו (ויקרי קו ל⁵⁾) וגעלה נפשי.

רמק (כלאי ט' ה). אלרמק. קל רב' (כלאי ח' ה) הו מן אלפיל אלבריה. שחומ (בכורי י' ו). עצפר. ורב' שרה (ביב' ח' ו) שחוממיה חמראת אללון. רבוכיה (בית הבחירה ב' י"ד). מן מעני אלחעזים. וקאל רב' (מדות נ' ג) חפחה. חאים (בית הבחירה ד' י). אלאואנא. קאל רב' (מדות ד' ג) אלכעד אלדי בין חאייטן.

¹⁾ מגטע עדני.

²⁾ Term. a quo ist die Abfassung des Kesef mišne, der jüngsten bekannten Quelle des Glossators; term. ad quem die Entstehung des Wörterbuches; für dieses wiederum term. ad quem das Jahr 1560, in dem אלדור die Abschrift des Glossars beendete.

³⁾ Stellenangaben in Klammern hinter dem Schlagwort beziehen sich auf die Jad haḥazaka.

⁴⁾ a) Beide Hss. טלטוליאת; hebr. Uebs. u. Surenh. מלכוניא.

הרובין (בית הבחירה ח' ה'). אלנשאבה. וקאל רב' (תמיד א' א') אלרמאה. מחנירין (מחטמא משכ' ח' ז'). ימלו וירתעדו. ושורחהא רב' (זב' א' ג') תערג. אפונרוֹן (חפלת ה' ה'). מעורקתה. שבת י' ג'. אסחים (חפלת טין ב'). אלנילג הוּ אלניל. מגלה ד' ו'. אכינות (ברכות ח' ו'). פקס אלכבר. מעשרות ד' ו'. ואלכבר הוּ אלקפאָר. דמאָי א' א'.

נפת (שבת י' ד'). עצארה. שבת י' א'. בלטס (שבית עשור ב' ט'). נוען אלצערע. יומא ח' ו'. בסיס (יעז' י' י'ב). קאעדה תרגני (שם' ל' י'ח) ואתה כנו וית ביסיסית. כלים כיד ח'.

אפרוח (יומט י' ג'). אלהוּן. סוטה ט' י'ד. אדרמה (יומט י' ז'). טין אחמר עלְך. שבת ח' ה'. אליגניות (אישות ב' ג'). אלזְרָאָנִית. יבמות א' א'. גראניר (יבום ד' כ'ב). הוּ נְצֵר יִסְמֵי אִישׁ בַּאֲלָעָרְבִּיהּ גְּרָנִיר. מעשרות ד' ח'. נפה (כלאי י' טין). מגָּלָק. פאה ו' ב'. אונג (מעשר ב' ח'). אלסמאָק. פאה א' ח'. בצים (פזה י' יין). אלשורת. פרה ח' י'. אומיל שלחוּטני (פרה י'ב ד'). חרודה יסתאָצֵל בהא אלשער. מכות ג' ח'. אקען (כלים ח' י'). סלְתֵּן אלציד. כלים י'ב ב'.

2. Der Aruk des Nathan ben Jehiel. Seine Erklärungen werden stets im Namen des Aruk, d. h. ohne Nennung seines Verfassers¹⁾, meistens an zweiter Stelle gebracht.

לייד (יעז ט' י'ד). אלמחטה מוצע חחת אלקואָפל. אמי פ' אלעָרִי 161a) פקאל שוק יודע. אהלאָ (ציצ' ב' ב'). נוען אלגאָסֶל. וקאל פ' אלעָרִיך (41 I) מאַי כוּרִית אהלאָ וכו' . . . חלפי הים (ברכות ט' ו'). קאל אלשאָרָה סנבל וקיל כאוּי . . . אמי צאָחָב אלעָרִיך פקאל (3 חלַף III) 409 b. חלפי דימא לא בריך לן ודי מי נינגן. סריטה (שבת י' ה'). ברחה . . . אמי צאָחָב אלעָרִי פקאל (VI 136 a) מקומ שחולכין בו הרבים תמיר והוא דורך המלך.

¹⁾ Auch Tanhum citiert stets nur den Aruk, s. Bacher a. a. O. S. 31. Ebenso sprechen wir immer vom Aruk, nie von seinem Verf.

המפיקיע (שבת ט' ג'). אלדי יפקם. ואמא פִי אלעורך פְּקָאֵל (VI 402a) פירוש מביאין סודר או מטלית ומנייח אוחה בשמש עד שמחה ממת יפה וכורכין הביצה בה ומשלין עד שתתנגןל וכו'. שער (שבת ט' י"ג). אללאוועד. ופי אלעורי בין (VI 145a) אין שער וסרך שְׂיָא ואחדא.

(VIII 230a) חלל (קידוש הח' י"ח א'). אלמרותפע. קל פִי אלעורי (תל VIII תרני ירוש (שם' א' י"א) קריין תליין וכן תרני ערי מבצר. משיטקשטו (אישות ב' ז'). מן דו יהתו ויתחרכו עלי קול אלשארה. ואמי צאחב אלעורי פְּקָאֵל (b VII 221b) פְּרִוּש [פְּרִוּש א' ח'ר] נתגנלו ואלשרוח מתקיבן מן בעזה בעין.

3. Ibn Ganâhs kitâbu 'l-uṣul wird an sechs Stellen citiert:

תקופות (יסודי התורה נ' ח'). . . . ושרה אבן גנאה (קונפ. v. s. v.) דור אלחול. מר מדלי (יסודי התורה ד' י'). נקתה מן דלו עלי מא קל אבן גנאה (מד. v. s. v.) אלנקטה אלתי תנשבן מן דלו אלדלו. טבור הארץ (יסודי התורה י' א'). וסת אלארץ ושרה אבן גנאה (טבר. v. s. v.) אלאشرف מן אלארץ. שחום (בכורים י' ו'). . . ואבן גנאה שרה חום (חום v. s. v.) אליהם אוי אלאפו.

שרד (כלים ה' א'). ואמא אבן גנאה פשרה (שראד v. s. v.) שראד אלרום וקאל הוא רسم אלננאור באלאיט אלמצבען באלהחרה. בני גילו (?ו). . . וקאל אבן גנאה (גיל v. s. v.) אקראנכם וצנואנכם אומחה אלכם.

4. Ibn Barâns¹⁾ (um 1100) kitâbu 'l-muwâzana wird s. v. יְרַט (שכירות י"ג ד') citiert:

¹⁾ Ueber ihn Steinschneider, Ar. Litt. d. Jud. § 97, S. 145. Einen Teil des *kitabu 'l-muwâzana* hat Paul v. Kokowzoff herausgegeben (St. Petersburg, 1893). — Die hier citierte Stelle bringt Eppenstein in seinem Aufsatz über die hebr.-ar. Sprachvergleichung Ibn Barâns, Rev. Ét. I. 241⁴, um nachzuweisen, dass Ibn B. Sa'adia benutzte: *l'explication de Job 14, 11 par le mot arabe*, וְרַט, *surtout le subst.* *dans le sens de* בְּלִיה, *malheur, ruine.*

a) Ms. s. Neubauer z. St.

וְקָאֵל סִי כְּתָאֵב אַלְמָוָאָנָה (ירט. v. 8.) יְרַט הַדָּרָךְ לְגָנְדִי (בָּמְרַבִּי כִּיבִ לְבִ).
מְעַנְנָה לְדָעַנִי אַלְמָרִיךְ מִן קָוָלָתָם אַלְוָרָאָת וְאַלְגָּדְיָה וְכֵי מְנָאָנָם לְאַלְוָרָתָה
וְהִי אַלְבָּלִיָּה¹ וְקָדְ אַוְרָתָה סִי אַלְאָמָר פָּתָרוֹת²).

5. Der R. Jacob ben Ašer ben Jehiel (um 1350) wird an drei Stellen citiert.

חלפי חיים (ברכות ט' ו'). קָאֵל בְּסֶפֶר אַרְחָה חַיִים (וְטִיְזָן) שְׁבָלָת נְדָד וּשְׁעִוָּר
כְּמַין גְּבֻעוּלִי פְּשָׁתָן.

סְתִילָת הַמְדָבָר. (שְׁבָתָה ה'). . . . וְקָאֵל בְּסֶפֶר אַרְחָה חַיִים (וְטִיְזָן) פְּרִי מִין
עַשְׂבָּעָרָק.

כָּלֶך (חרומות ד' ג'). . . . וְקָאֵל בְּסֶפֶר אַרְחָה חַיִים (וְטִיְזָן) כָּלֶך פְּסָולָת
שְׁלָמָשִׁי הָוָא.

6. Citate aus Tanḥum Jerušalmis⁴) (nach 1250) al-muršidu 'l-kāfi, ohne irgend welche Quellenangabe, lassen sich mehrfach nachweisen.

¹ יְקָע פִּיהָא אַלְאַנְסָאן, vom Glossator fortgelassen.

² Hier folgt noch bei al-Daud. פִּיר אַלְמָוָאָנָה וְהִי אַלְכָתָב תָּלִיף. אַבְנָן יְסָף אַבְנָן בָּרוּן אַבְנָן בְּנֵבְנָשָׁת רֵא אַבְנָן בְּסֶרְקָסָתָה לְצָאָחָב אַלְשָׁרָתָה אַבְנָן
אַצְחָק אַבְנָן יְסָף אַבְנָן בָּרוּן אַבְנָן בְּנֵבְנָשָׁת רֵא אַבְנָן בְּסֶרְקָסָתָה לְצָאָחָב אַלְשָׁרָתָה אַבְנָן
הַאֲרֹן בְּנֵי עֹזְרָא גְּעִינָן וְהִי אַלְמָוָאָנָה בֵּין אַלְלָגָה אַלְעָבָרָאָנָה וְאַלְעָרָבָה :
(בְּנֵי עֹזְרָא גְּעִינָן נְשָׁמָתוֹ בְּגַן עַדְן = גְּעִינָן, Zunz, Z. Geschichte S. 835 und 842.). Als b. Benveniste ist Ibn Barūn nur einmal bezeugt, Geigers jüd. Zeitschrift XI 284. Dass er in Saragossa lebte, ist, soweit ich sehe, unbekannt. Ueber Moses b. Esra, ar. abu Harun Musa, (1138) s. Steinschn. a. a. O. § 101, S. 149.

³) Dass dieses Werk, nicht dagegen der erste Teil des von R. Josef Caro verfassten Sulḥan Aruk, der den Titel אַרְחָה חַיִים führt, oder das Ritualwerk אַוְרָתָה חַיִים von R. Aharon ha-Kohen aus Lunel (1826) gemeint ist, geht aus den Citaten, die sich nur bei Jacob b. Ašer finden, hervor.

⁴) Ueber ihn Steinschn. a. a. O. § 174, S. 154 ff. Zu Steinschn. wären hier nachzutragen: 1e. Hagiographa: Hohelied. Dr. Siegm. Salfeld, D. Hohelied Salomo's bei den jüd. Erklärern des Mittelalters. Berlin 1879, S. 72f. u. 146 (Ende der Vorrede aus Ms. Poc. 320). 2. אלְמָרְשָׁד אַלְכָאָפִי. 1. Ms. Levy-Hamburg. No. 102 des hebr. Teiles des „Verzeichn. der Judaica aus der Bibliothek des Herrn Dr. H. B. Levy. Hamburg 1900“. „אלְמָרְשָׁד אַלְכָאָפִי, nach Neubauers Aussage und nach Vergleichung der Oxford Hss. die kürzere Recension“, Schrift sehr leserlich; diakritische Punkte sehr selten und unregelmässig, ג u. ג = ג und ח ! Vielfach verstümmelt und

Muršid ¹⁾	Glossar
שרף ארג נכסין מן תרגום: ארג. v. 8. נחמד למרה (ברא' א' ט) מרנגן למחוזי והוא יעני אפ'ר מא? ? ? ואחמנה ... ואסת'רנו מן אורה: אורה: s. v. אוריות. פקלו אם מנע ממנה שלוש אוריות (מעשר שני א' י) יעני תלתה גניאת.	ארג נכסין (יבום ד' ל'ג). אפ'ריה ואחמנה חרני (ברא' א' ט) נחמד מרנגן. אוריות. שלוש אוריות (מע' שני אי י) תלתה גניאת משתק מן אורה אלדי הוא אסם אלגאני.
בול של עין (כלים כ"ה י). קשעתה לשב. גננה (שבת כ"א י"ד). יסעל. גופניין (מעשר י"ג א'). גוע מן אלבוקל שבא אלשבות וקיל אלסבסטהן.	בול של עין (כלים כ"ה י). קשעתה לשב. גננה (שבת כ"א י"ד). יסעל. גופניין (מעשר י"ג א'). גוע מן אלבוקל שבא אלשבות וקיל אלסבסטהן.
7. Erklärungen, welche R. Josef Caro (1488—1577) in seinem Kommentar zur Jad haḥazaka ^{כسط' משנה} bringt,	

zerrissen. — Einleitung fehlt. 2. Brit. Mus. Or. 2593, aus dem Poznanski ZDMG LV 603 und Hirschfeld, Arabic Chrestomathie S. 31 ff. Auszüge mitgeteilt haben, stimmt, wie ich durch Vergleichung feststellte, mit Ms. Levy überein. Dagegen ist bei Steinschn. zu streichen Ms. Bl. 158, hierüber s. S. 16 f. Den Muršid behandeln Goldziher und Bacher in den S. 6³ genannten Schriften; s. auch Blau, Monatsschrift 48, 65 ff. Hier seien einige Bemerkungen zu Bachers Arbeit gestattet. S. 8³ und 9⁷ lies S. 21 statt S. 14. — Zu (S. 17¹) s. Maim. Ned. 6, 1. — Zu S. 58² s. Maim. Kel. 2, 8; כככב מחל כטבך; zu 58⁹ Maim. Kel. 12, 2, אקוון ויקר עקון מחל חזוק; zu 59² Maim. Mikw. 5, 6 וחרדליות קונדס וקונטס הכל חזוק; Zu 59³ Maim. Er. 3, 3. h. Ue. בدل פיהא אלחא מן אלהא שות. — Die Lesarten כנה S. 102, כהה S. 142, שולי S. 83, wozu Eppenstein, Monatsschrift 48, 101¹, בואר S. 100, שולי, חטחצ H. T. S. 26 finden sich auch in den hier behandelten Hss., dagegen, zu S. 123⁴, Jes. hatt. 7, 2 beide Hss. — S. 125 נבחל Sek. 2, 10. Ned. 13, 23. S. 140 Ma. še. 1, 10. הקורא שלוש אוריות Ma. še. 1, 10. גורגש של צורות Ab. z. 11, 12. על חתינק שלא יבעת Šemiṭa 2, 10.

¹⁾ Die Citate entstammen Ms. Levy. Zu ארג s. auch Bacher a. a. O. S. 100, zu אורה בול u. ib. S. 140.

finden sich, gleichfalls ohne Quellenangabe, in arabischer Uebersetzung.

Kesef mišne

Jes. hatt. 1, 11 Stichw. : וְכֹךְ יְהוָה מִלְחָמָה תְּגַנְּעָה מִרְכָּתְּבִּיבָּה (ישעיה י"א י"ד) וְעַפּוּ בְּכַתְּפַפְּלַשְׁתִּים שְׁפִירָחוּ יְגֻנוּ יִשְׂרָאֵל לְרוֹחַ פְּלַשְׁתִּים לְשָׁלוֹל אֹתָם שְׁפִירָחוּ בְּתַפְתַּח רֹחַ וְצָרָ כְּמוֹ וְלְכַתְּפַה הַשְׁנִי בְּלֹמֶר אֵין לוֹ תְּגַנְּעָה.

ibid. 2, 12 Stichw. וְעַלְיָהֶם שְׁהָא נָתַן לְאָדָם עַזָּה לְקַנּוֹת כְּבָשִׂים כִּי שֵׁיקָה מְצֻמָּרָם וַיַּעֲשֵׂה לוֹ לְבָרֶשׁ לְהַתְּכֹסֹת בְּבוֹ וְעַנְנָנוּ שְׁהָא... מִן יְכַבֵּשׁ עֲוֹנוֹתֵינוּ (מִיכָּה ו' י"ט) וְפִירָשוּ נְכָךְ דְּבָרִים שָׁהָם כְּבָשָׂנוּ שְׁלָעָלִם כְּלֹמֶר שָׁהָם כְּבָשִׂים הַעוֹלָם וּמוֹשָׁלִים בּוּ... פְּרִוָּשׁ אַחֲרֵ דְּבָרִים שָׁהָם סְטוּרָוּ שֶׁל עַוְלָם יְהוּ

תְּחַת לְשׁוֹנָךְ שְׁהָרֵב הַכּוֹשֵׁחַ הַוָּא נְסִתֵּר מִן הַעַזְנִין כְּמוֹ שָׁאָמֵר נְבִיא שְׁהָא כְּבָשׂ נְבוֹאָתוֹ בְּלֹמֶר שִׁיטְמִין אֹתָהּ וִיסְתִּירָה וְלֹא יִגְרֵר אֹתָהּ.

8. An zwei Stellen wird, ohne weitere Angaben, eine unbekannte Schrift **אלעדי** bzw. **אלשָׁרָה** citiert. דְּלֹעִין (דָעָות ד' ו'). **אלדָלָעַ**. קָאֵל פִי **אלעדי** הוּא אַלְפָקָום הוּא מִן נְעַזְנִין (**אלדָבָא**). **אלמָאֵשׁ**. וְקָאֵל פִי **אלשָׁרָה** **אלעדי** הוּא אַלְמָנָגָן. וְקָאֵל **אליקְטָן** וְקָאֵל **אלכָשָׁר**.

9. Ein gleichfalls unbekannter, sehr häufig citierter Autor ist „**אלשָׁרָה**“ „der Kommentator“. Mit Maimonides oder Tanḥum ist er nicht identisch¹⁾, auch scheint er

¹⁾ Der Glossator citiert ihn im Gegensatz zu Maim., s. oben S. 10, von Maim. Maasr. 4, 6. durch **מִקּוּם אַלְכָבָר** erklärt. Andere Worte wie **גִּיחָק**, **גִּיחָק**, **אַגְּזָרָה**, **אַגְּזָרָה**, **בְּכִיסְנִין**, **פִּיחָק**, **גִּיחָק**, **גִּיחָק**, **אַגְּזָרָה**, **אַגְּזָרָה**, **אַגְּזָרָה** u. a. erklärt Maim. überhaupt nicht. — Ebenso finden sich die Erklärungen des Kommentators nicht bei Tanḥum, dessen Erklärungen sich ja auch schon dadurch von denen des Kommentators unterscheiden, dass sie vom Glossator ohne Quellenangabe gebracht werden.

Glossar

לֹא עָוָרֶף וְלֹא עָפֵוי (ימדי התורה א' י"א). לֹא אַנְפָצָאֵל וְלֹא אַחֲצָאֵל מִן קוּ (ישעיה י"א י"ד) וְעַפּוּ בְּכַתְּפַפְּלַשִּׁי עַנְיִי יַדְעָנוּרָם בְּאַלְמָקָף לְאַחֲצָאֵלָם בְּהָם.

כְּבָשָׂנוּ (שם ב' י"ב). מֶלֶךְ אַמְתָּלָךְ וְכֵד יְכַנֵּן שְׁהָהָא אַלְאָמְרָא אַלְמָסְתּוֹרָה עַן עַקְוּל אַלְגָּמָהוּר תְּרִבְיָה (שְׁמִינִי) וַיִּסְתַּר מָשָׁה וְכְבָשִׂינוּ מָשָׁה וְכֵנוּ.

von keinem der beiden Autoren beeinflusst zu sein. Vermutlich ist er der Verfasser eines Wörterbuches oder Glossars zur *Jad haḥazaka*.

ניחק (חפלה ד' י"א). **קָלַל אַלְשָׁאָרָה**¹⁾. תנשא. וקיל אלתקם. פזק (שם).

קלקנותם (חפלין א' ד'). נוע מן אלואן. ו**קָלַל אַלְשָׁאָרָה** הו אלואן אלאצ'ר. מרפק (שם ד' ב'). אלמרפק. **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** הו אלע策ר. הדיר (שם י' ז'). **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** החירט אלגנס.

סיד (ציצית ב' ב'). אלגיר. **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** הו אלנורה. הבהה בכינין (ברכות נ' ט'). **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** תנאב מע אלקלאייא פ' אלמחאץ' אלבלקצמאט ונחוה. ולעללה אלכעך. המהץ' (ברכות י' י"א). אלמאנו. **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** הו אלקצ'ריה והוא אנא פלאר כביר.

הקור (שם ח' ו'). **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** אלגמאר. אבוניות (שם שם). פקס אלכברה. **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** הו חב שבת אלקהתא. חלפי הים (שם ט' ו'). **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** סובל וקיל נאוי.

עוקוה (שבת נ' י"ז). **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** מORTHופעה. צרי (שבת ה' י'). **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** אלבלסאן. אריסט (י"ט נ' ז'). טין אלחכמתה. **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** הו גלט מן טין וופם ונורה.

גימן (לולב ז' י"א). **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** מקבץ. וקיל נשא. משיתקהשו (אישות ב' ז'). מן דן יהתוו ויתחרכו. עלי קוֹל אלשאהת. זוקה (שם נ' ו'). מתעלקה עלי מא **קָלַל אַלְשָׁאָרָה**. הו מן מעני אללוזם. אצטח (בל' בית הבה). **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** אאנ.

אדרכטא (לה ומלוח יב' ט'). **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** אלאלחאק.²⁾

¹⁾ Der Anonymus hat **קָלַל אַלְשָׁאָרָה** stets in **קָלַל** geändert; für ihn gehört also die Schrift des Kommentators zur Traditionslitteratur. Vgl. hierzu Bacher a. a. O. S. 26.

²⁾ In der folgenden Liste habe ich einige Erklärungen des Glossars zusammengestellt, wie sie der Anonymus in sein Wörterbuch aufgenommen hat; das in runden Klammern stehende fehlt bei al-Daud. Diese Liste beweist zunächst noch weiter, dass al-Dauds ungekürzte Vorlage die dritte Quelle des Anonymus war; sodann aber zeigt sie, nach welchen Gesichtspunkten al-Daud gekürzt hat. Es war ihm, da er, seiner Einleitung zufolge, das Glossar zum praktischen Gebrauche abschrieb, um die Uebersetzung,

Der Charakter unseres Wörterbuchs ist vielfach missverstanden worden. Al-Daud hielt es für ein Wörter-

nicht um eine eingehende Erklärung der Stichwörter zu thun; deshalb gibt er teils immer nur das Wort der Erklärung, auf welchem der Nachdruck liegt (אֲלָמָּד גַּיְאָה), teils lässt er die etymologischen Bemerkungen, die für praktische Zwecke nicht in Betracht kommen, fort (חַזְלִילִים בַּיִסְבָּד).

גַּיְאָה (קִידּוֹשׁ חַחְדָּשׁ יְהָא'). ואֲלָמָּד עַל-מִנְלָטָקָה (לְהָיוֹ סְמִיתָ אַל-גַּנְגָּדָךְ גַּיְאָה).

גַּלְגָּל עִנְהָה (אִיסְטוֹרִי מִזְבֵּחַ בַּיַּבָּה'). סָהָר עִנְהָה (לְאַסְתְּרָרָתָה סְמִי גַּלְגָּל).

הַוּמָרָק (שְׁחִיתָתָ טַבָּה בַּיַּבָּה'). רַקְבָּה (מְאַבְדָּה מִן רַקְבָּה).

הַצִּפּוֹק (רוֹצָח בַּיַּבָּה'). אַטְפָּא (אוֹ אַפְּטָא).

הַשְׁמִיטָה (מְגִילָה בַּיַּבָּה'). קִילְסְרָמָט (וְהוּ מְעַנִּי אַל-חַסִּיבָה).

זָוְרִין (יְרִטָה אַיְזָה). יְנַפְּזֹו (אוֹ יְמַרְזֹו בְּחַסְבָּה לְגַת בַּעַקְעָן אַל-בְּלָלָאָד).

תָּחוֹן (בְּכָתְלָה). (אִיסְטוֹרִי מַאֲכָל טַבָּה). חַבָּה (טוֹ אַל-גָּדָר).

אַהֲלִים (תְּעִנִית גַּיְאָה). אַנְגָּעָה אַל-טָבִיב (תְּהָה מִיָּה טַבָּה). מָוֶר וְאַהֲלּוֹת וּכְךָ).

שְׁלַשָּׁ אֲוֹרִיות (מְעַשְׂרָן שְׁנִי אַיְזָה). תְּלָאָת גְּנִיאָת (מְשַׁתְּקָן אַנְגָּרָה אַל-יְהָוָה הַוְאָסָם אַל-גָּנָּאָנוֹ).

אוֹוְיָאָרוֹת (מְעַשְׂרָן דִּיְזָה). אַל-בְּבָלָל (חַרְגָּי יְשֻׁעָה אַיְזָה אַבְוֹס בְּעַלְיוֹן אַוְרִיאָה דְמָרוֹהָי).

בְּלָבָל (אִיסְטוֹרִי בְּיָה בַּיַּבָּה). שְׁתָתָה (מְנַקְּיָה בַּיַּבָּה). בְּרָאָה יְיָה טַבָּה. תְּרָגָּה בְּלָבָלָה).

בְּיִצְוֹעָן (סְנָהָרִי כְּיָב דִּיְזָה). אַל-חַסִּיבָה וְאַל-חַמָּאָם (וְתוּמָה מִן מִזְוֹעָן בְּתַבְדִּיל אַל-בָּאָה).

גַּוְהָר (עַיְזָה יְיָה דִּזָה). יְנַכְּבָּה עַלְיָה אַל-אָרָק (מְנַקְּיָה). יְשֻׁעָה יְיָה דִּזָה. לְמַלְכִּי דִּיְזָה יְגָהָר עַלְיָה).

לְגַמְעָה (סְוִתָּה אַיְזָה בַּיַּבָּה). יְתְּרָגָּהָה (מְאַבְדָּה מִן). בְּרָאָה כְּיָד יְיָזָה. הַגְּמִיאָנִי נָא בְּתַבְדִּיל אַל-עָאָן).

חַוְבָּלָה (אִישָׁוֹת טַבָּה בַּיַּבָּה). חַמְלָה (מְנַקְּיָה). יְשֻׁעָה יְיָה דִּזָה. יְוּבָּל שִׁי).

חַזְלִילָם (יְסָדִי הַתּוֹרָה חַיְאָה). גַּרְקָהָם (מְנַקְּיָה). שְׁמוֹת טַזָּה יְיָה. צְלָלָה בְּמַיְזָה).

Um das Bild des al-Daudschen Glossars zu vervollständigen, lasse ich hier noch seinen Anfang folgen.

אַלְלָהָן וְלָךְ אַלְיָהָן דְּכָרָה מִן אַלְצָדָר (?)

וְשָׁנָנוֹ. דְּרָסָה : רְבָצָה. רְסָה : קְטָתָה. עַדְוָן : תְּכָפָה. תְּהַבְּעָתָה וְתְּרָאָדָתָה : גַּעֲרָתִי חַצְנִי. נְפַתָּת דְּרָאָעִי וְאַלְמַעַנִּי גְּרָדָה עַוִּיתִי : בְּלָא קְוָשָׁא. מְחַאֲגָנָה וְאַעֲתָרָאָק : וְפִוּרָק. סְקָאַלְעָתָרָאָק וְפִצְלָה :

סְפָר הַמְּדָע מִן יְסָדִי הַתּוֹרָה

הַגְּמָנִין (אַיְזָה דִּזָה) אַל-מְתַעְדָּתָה : לְאַוְרָף וְלֹא עַפְתָּה (אַיְזָה אַיְזָה) לְאַגְּפָצָאָל וְלֹא אַתְּצָאָל : בְּכָשָׁנוֹ (בַּיַּבָּה) מֶלֶךְ וְאַמְתָּלָאָךְ : בְּרוֹר (בַּיַּבָּה) אַל-כְּרוֹה : תְּקֹפּוֹת (בַּיַּבָּה) אַל-פְּגָזָל :

a) sic! b) so An., Al. ch. c) bei An. folgt: סְמִ (Neh. 5, 18)

נְעַזְוָרָא (בַּיַּבָּה) מְסִקְאָגָג = e) so An., Al. f) Vgl. ob. S. 14.

buch zur Mišna und Jad haḥazaqa¹⁾; an einer Stelle²⁾ citiert er es als *שורת אלחבור*; also als einen Kommentar zur Jad haḥazaqa. — Ein späterer Benutzer gab dem Wörterbuch den Titel *קיצור אלכאנפי*, und dieser Titel ist wohl der Grund gewesen, dass es bis jetzt als ein Compendium des Muršid von Tanhum Jerušalmi³⁾ galt, obwohl dieses Werk nur sehr wenig, und nicht einmal direkt zu dem Wörterbuche beigetragen hat. Der Irrtum

וקד שורחנא מעני אלתקופה שורת אלר פי שרכנה לאלהיהה: גוושי עפר (ד' א') אלתראב⁴⁾ אלטלהו: והי אלתי חסמי פי בעין אלבלאד עטל: ומתחולל (ד' ח') יתבלל: פשות (ד' ז') בטיט: לסתות (ד' ח') אללודו⁵⁾: ומרגיש (שם) יחס: הרעות הפרודות (ד' ט') אלעקל אלטפארקה: כמר מדי (ד' י') נקתה מן דלו עלי מוא קאל אבן גנאה אלגנאה אלתי תנשבן מן ברז אלדלו: חכמה בשרו (ד' יב') ויהים גסמה ויתמני: הוויה דאבי ורבה (ד' יג') בוק: בשאט גפש (ה' י') באודרא ואתקאה: לאלאחר (ה' יא') פי אלוקת ואלהין: מקלטין (שם) ימדחו: יתקד (ה' י) ישחט: טבוח הארץ (ה' א') וסת אלארך ושורחה אבן גנאה טבר (s. v.) אלטשרף מן אלארך: כושל (ה' א') יצעע: ועתונאותיהן מטרות⁶⁾ (ה' ב') אפקארהם תצלרוב: ומתחמוגין (ה' י) ימונו יאלטרבו: בגו (ה' ז) באטנה⁷⁾: ותצללים (ה' ז) גורחים⁸⁾:

¹⁾ S. seine Einl. S. 7²⁾. Tatsächlich behandelt das Wörterbuch in erster Linie den Sprachschatz der Mišna und der Jad haḥazaqa; nur die Citate aus dem Aruk beziehen sich grossenteils auf Talmudstellen, so eben Ber. 63b, eben Pes. 88b u. ö., eben Ber. 47a.

²⁾ ארמית מין אלחכמה. קאל אלשאורה והו באלטמן Jom t. 3, 7: אריסטית s. v. ³⁾ טין וסחם וונירה והו אלעקל עלי מלאף רב' ומאחוב אלער' אדי לה שרות בטורה Mit במלטה נקד דאלך כליה פי שורת אלחבור nur das Wörterbuch meinen; leider fehlt in der Hs. des Anonymus gerade das betreffende Blatt.

⁴⁾ Steinschneider, Verzeichnis a. a. O. u. Ar. Litt. d. Jud. § 174; Herzog a. a. O. u. ZfHB. VIII 37; Wiener, Maim. Comm. zu Aboda zara, Berlin 1895 S. 6 (S. 8 unterscheidet Wiener T¹ = Muršid zur Mišna . . unser Wörterbuch . . u. T² = Muršid zur Jad haḥazaqa . . das Glossar . . !); Beermann, Maim. Comm. zu Edujoth, Berlin 1897 S. 7; Poznanski ZDMG LV 603; Bacher a. a. O. S. 2 und 50⁹⁾. — Auf dieses Ergebnis unserer Untersuchung hat inzwischen Poznanski OLZ VII 14¹ hingewiesen.

¹⁰⁾ a) An. אלגסיד בלחיק (Ez. 29,4) b) bei An. folgt hier (Ez. 29,4) b. בלבסטך. c) so bei Al. u. An.; s. Bacher a. a. O. S. 123⁴. d) bei An. folgt תוק ג. e) bei An. folgt תרג' אדי בם צללו. Poznanski OLZ VII 14¹ hingewiesen.

jenes späteren Benutzers des Wörterbuchs wird aber dadurch erklärlich, dass sowohl Muršid wie Wörterbuch den gleichen Wortschatz, den der Mišna und der Jad haḥazaka, behandeln, und beide zum grössten Teile aus Maimunis Mišnakommentar und dem Aruk schöpfen; endlich erinnert auch die Einleitung des Anonymus an die Einleitung, die Tanḥum dem Muršid voranschickt.¹⁾

Die beiden vorstehend näher behandelten Schriften sind Compilationen, die auf sklavischer Wiedergabe ihrer Quellen beruhen; sie können somit als selbständige Arbeiten unser Interesse nicht beanspruchen.

Dennoch haben auch sie ihren Wert. Zunächst bieten sie, vor allem das Wörterbuch, ein Hilfsmittel zur Textkritik von Maimonides' Mišnakommentar.²⁾

Zum zweiten dürfen sie als ein Beitrag zur Geschichte und Litteratur der Juden in Jemen³⁾ nicht unbeachtet bleiben. Wir sehen die Juden Jemens beim Studium der Mišna und vor allem der von ihnen hochgeschätzten Werke des Maimonides, den sie nie anders als רַבִּינוּ „unsern Lehrer“ nennen. In dem Glossar, dem Wörterbuch, in der Schrift אלעדי נא und der des Kommentators⁴⁾ erkennen wir Hilfsmittel zum Studium

¹⁾ s. Bacher a. a. O. S. 44ff.

²⁾ So (s. v. פִּיה statt פִּיהָ אֶבֶן חַשְׁוֹתָה) statt bei Der. Kel. 12, 4; s. v. אַיְדִיהָן fehlt im Wörterbuch wie in der Pariser Hs. שְׁלָגִים im Gegensatz zu Or. 569; s. v. אַרְנוֹן הַשְׁוֹרָה hat unser Text eine von Guisius und Muršid bezeugte Lesart gegenüber den Hss.; s. v. אַסְפָּתָה hat unsere Hs. mit Or. 572 das durch die hebr. Uebs. als richtig bezeugte יְרִירָה statt לְיְרִירָה Der. Oh. 18, 5; u. s. w. Auch das von Nöldeke bei Friedländer S. 103 angezweifelte לְקָרְבָּה hat unser Wörterbuch, desgl. Or. 272. — S. v. כִּי bringt An. Mišna u. Komm. von Bikk. 2, 8—11.

³⁾ S. hierzu Neubauer, The litterature of the Jews in Yemen Jew. Qu. III. 604 ff.

⁴⁾ Neubauer a. a. O. S. 618: Here also the marginales glosses show the existence in Yemen of many works which are now lost.

von Maimunis Gesetzeskodex; der Aruk und Ibn Ganâhs Wörterbuch wie der *Tur Orâh Hajim* sind bekannt und werden eifrig benutzt; in manchen Stellen des Glossars liegen ferner beachtenswerte Versuche zu einer Uebertragung des *Kesef mišne* in das Arabische vor.¹⁾

Von Bedeutung für die arabische Dialektkunde²⁾ ist endlich die unten folgende Liste³⁾ von zumeist unbe-

. 1) Sprachwissenschaftliche Bemerkungen der Verfasser des Wörterbuches und des Glossars sind hier unberücksichtigt geblieben, weil sie, kritiklos den Quellen entnommen, keine eigenen Anschauungen wiedergeben.

2) Ueber die Bedeutung jüd.-arab. Autoren für das arabische Lexicon überhaupt s. Steinschneider, Ar. Litt. der Jud. S. XXXIII f. u. XLIV f.

קָזָן. *קָזָן* du. Instrument der Schuhmacher zum Schneiden אַזְמִיל. אַלְחָדִירָה אַלְתִּי יְפִצֵּל בְּהָא אַלְמָכָתָה אַלְגָּלְד וְצָוְתָה אַמְשָׁהָרָה וְנָחָן נְסִמָּה אַלְמָקָדָה: כְּלִי צַוְּאָה. וְלָעַלְלָה אַלְזִי, נְסִמָּה פִּי בְּלָאָד אַלְמִין אַלְכָאָזָן.

קָאָשׁ (2) בְּלָאָדָא אַעֲנִי פִּי אַלְמִין קְרָעָה אַלְכָאָשׁ: זָוּן מְנַקְתָּה מִן גָּלְד מְשָׁהָרָה אַלְצָוָה: תְּרִבְתָּה שְׁבָה חֹזָם וּמִן הַלִּי אַלְמָעָנִי (מְלָכִי אֵי כְּבֵב לִיחָה) וְחַזְוָנָה רְחָצָוָה: כְּלִי צַוְּאָה. וְלָעַלְלָה אַלְזִי יְסִמִּי פִּי בְּלָאָד אַלְמִין גִּיב אַלְכָאָשׁ.

גָּוָסָם. אַלְמַחְצָרָג in den letzten Zügen liegend. בְּנָעָ (3) אַלְזִי הַו עַלִּי אַבְּרָרָמָק: עַרְיָ אֵי גָּ. וְנָחָן נְסִמָּה פִּי בְּלָאָד אַלְמִין מְנָאָעָן.

אִימָרָה וְאִמְרָיוֹת. אַלְצָנָאָיָף Kleiderborte, Besatz. בְּחִסְיָה, בְּחִסְיִי (4) אַלְעַלְעָמָאָה: גְּגָעָ יְאָאָה. וְקָד תְּסָמָה חַפְּחָה.

חַטּוֹם. אַלְכָמָאָה אַלְתִּי תְּרִבְתָּה עַלְאָאָלָם Maulkorb. עַשְׁמָה (5) כְּלִיאָ יְאָכָל אַלְקָמָה: כְּלִי צַוְּאָה. וְקָד תְּסָמָה עַשְׁמָה.

מְחֹלָה הַכְּרָם. תְּמָאָמָה וְוַתְּאָבָה וְתוֹן מִן קְוֵלָה מְחֹלָה יְעִנִּי יְתַרְקָ אַלְשִׁי (כְּלָאָי יְבָ). תְּמָאָמָה כְּלָאָי דָּבָר. וְלָעַלְלָה אַנְהָה אַלְזִי יְסִמָּה פִּי בְּעֵק אַלְבָלָאָד בְּאַתָּה.

נְדָל (אִים, בָּאִי בֵּי וְ). הַיוֹאָן בְּלִיר אַלְאָרְגָּל: Tausendfuss (7) מְקִוֵּה חֵי גָּ. וְסִמְיָה פִּי בְּעֵק אַלְבָלָאָד אַלְחַלְבָּאָבִי.

עַז הַפְּרוּר (שְׁבָת בְּיָא יְגָ). Kochlöffel, Quirl. מַחְלוּשׁ: חַוּשׁ. (8) הַו אַלְעַד אַלְזִי תְּחִרְקָה בְּהָאַלְקָדוּר: בִּצְחָא אֵי דָה. וְסִמְיָה פִּי בְּעֵק אַלְבָלָאָד מְחוֹאָשׁ וְסִמְיָה מְהָרָאָם אַיְזָאָ.

kannten Wörtern, die wir aus dem Wörterbuche und dem Glossar ausgezogen haben. Von diesen gehören die

קסדה. ביזה אלחריד תגעל עלי אלראם ענד Helm. חוֹנוֹת. خون (9). אלקחאל: כל י"א ח. ותסמא פַי בעץ אלבלאָד אלבּוֹדָה.

עריסה (תענ' ב' ח). אלמהָד: ויסמי פַי בעץ אלבלאָד אלמּוֹבָה. Wiege, Bett. מְזִבְחָה. زجا (10).

רְמֵץ (שבת ד' ג). אלרמאָד אלְזִי פַיה heisse Asche. (11). אלרמאָד אלְזִי חראָת אלנְאָר באָקִיה: ויסמי אלְזִאָק (?) וַיְיַעַן בעץ אלבלאָד אלסָלָל צנורה (טומ' מ' כ' ח, כל' י"א י"ז). Haken an der Spindel. صنار (12).

חרידה פַי טְרָף אלמּוֹגָל מעוגת אלטְרָף: כל ט' ו. ותסמי פַי בעץ אלבלאָד אלצְנָאָרָה.

טְוָקָצָה (טומ' מ' ז). הו אַסְטָמָאָקָה אלנְשִׁיר ותסמי פַי בעץ אלבלאָד צוֹבָה. (13).

הילָה שְׁמִילָלָיוֹן das Klagegeschrei der Weiber. طل (14). הנשִׁים בִּינְיָהָן בעת שְׁמִיבְּבִין (טומ' ג' ב'). אלולָה: והו אלְזִי יְקָאָל פַי בעץ אלבלאָד טלאָל.

מוֹלָג (שבת כ'ה ז). אלמנְשָׁל ותסמי אלעַתְבָּה Gabel. عتبة. عتب (15). פַי בעץ אלבלאָד.

גְּשֵׁי עַפְרָה (טומ' התו ד' א'). Erd (-hügel, -scholle). عتل (16). עטל אלחראב אלמְתָלָהוֹ: והו אלְזִי תסמי פַי בעץ אלבלאָד עטל: גְּשֵׁשָׁה. קָאָל פַי אלעַרְוָך פִּירְאָה תל קְטָן של עַפְרָה: ולעַל אַנְהָא תסמי פַי בעץ אלבלאָד אלעטל.

טְסִינְגָן (טומ' ע' ד' י"ח). Traube. عسّاكب (17). عسّاكب ענָאָקִיד צָגָאָר מְתָל מְאָה יְקָאָל פַי בעץ אלבלאָד עסָאָכָב.

טְשָׁפָש (טומ' מ' א' י"ג). יטְפִי אַי מְעַנְיָן יְעַרְשָׁן עַל לְגָתָה בעץ אלבלאָד. צָה (איס' מאכ' י"א י"ג). יטְפִי אַי מְעַנְיָן יְעַרְשָׁן עַל לְגָתָה בעץ אלבלאָד. טְסִינְגָן (טומ' ע' ד' י"ח). Traube. عسّاكب (18). عسّاكب ענָאָקִיד צָגָאָר מְתָל מְאָה יְקָאָל פַי בעץ אלבלאָד עסָאָכָב.

Verlangen, das Erpichtsein auf etwas. Wenn ein Knabe Mitbesitzer eines Knechtes ist, der andere Besitzer dann dem Knechte für seinen Teil die Freiheit schenkt, der Knabe sich dasselbe zu tun weigert. Ich will nicht darüber hinaus gehen. (19).

טְשָׁפָש (בית הבחירה ח' י"א). באָב צְוִיר תְּעֵמָל פַי Thürchen. خرخ (20). נְסָמָס באָב כְּבִירָה לְיסָהָל מְתָחָה פַי כָּל וְקָתָת מְתָל הָוָה אלְזִי תסמי מְוָה: שְׁקָלִים ר' ג'. תְּמִיד א' ג'. ויסמי פַי בעץ אלבלאָד טְרָה.

אלגְּסָד (אלטְמִי)! so auch N. c) MSS. d) An. e) Sabb. 73 b. f) An. g) Tosefta Oh. 8, 4. عسّاكب (21). فتح كمتو بفتح فتح كبير. عسّاكب (22). عسّاكب (23). فتح كمتو بفتح فتح متوسط.

Jemenismen, sowie עשאה und dem Anonymus, die Provinzialismen dem Glossator. In Anbetracht der früher erwähnten Fehler, die sich in den Hss. finden, sind Textverderbnisse auch in unserer Liste nicht ausgeschlossen; anderseits sei aber auch betont, dass diejenigen Wörter der Liste, welche unseren Wörterbüchern bereits bekannt sind, sich fehlerfrei in den Hss. vorfinden. — In dem Mišnakommentar des Jahja b. Suleiman aus Jemen¹⁾ sowie dem Wörterbuche des נושאן בן סעיבן

קוֹרְנִית (שבת כ"א י"ט). אלְחָשָׂא^a: Origanum, Thymus. شبיעית ח' א'. וקיל' أنها אלְזִי יסמי פ' בעץ אלבלאד טוחייה.

קִרּוּם (כל' כ' ט"ז). Weberkamm, Rechen. נסיג מון חלְפָה: והוא איזא משט^b אלחאיך אלְזִי יזרב בה אללְיט. ענד אלנסג פינפֶס ליט לְפִטָּה: כל' כ"א א'. פיסמי פ' בעץ אלבלאד קלְבָּם אלטונחה.

רְחַת (שבת כ"ה ז'). Schwinge, Wurfschaufel. קְרַב^c: אלראחחה והי לשבה ינפְצֵו בה אלחוב ותסמי פ' בעץ אלבלאד אלמכרב.

עִמָּה (כל' י' ד'). אלנוק אלְזִי פ' דאַלְהָה. Weberschiffchen. אלמסריקה אלְזִי עלייה אַלְגָּוּל מְלָחָף ולוֹלְקָה חסמת אלכבהה עימה לאלתסתאָפָּא אלכתחאן עלייהא: כל' כ"א א'. ולעלאָ أنها אלְזִי יסמי פ' בעץ אלבלאד אלמקך.

וּרְין (ו"ט א' ז'). ינפְצֵו. wurfeln, schaufeln, schwingen. מְלָח^d: אַי ימְרַחּוּ בחסבּ לגות בעץ אלבלאד.

חָרֵב (כל' כ' י"ד). עוד שבת' Handgriff des Pfluges, Sterz. נָוָח^e: סְיָה מְלָקָט עַז עַז אלמחראות מתצל בעה ווה-אלְזִי יטְסָךְ אלחראות בירוח: כל' כ"א ב'.

בֵּית הַפְּקִיעָה (כל' כ"ב' ג'). אלטראָפָּא אלדְקִיךְ Gelenk, Charnier. וּסְלָל^f: אלְזִי יזרב בה ויסחמע לה צות: עדרוי ג' ה'. יסמי פ' בעץ אלבלאד אלצל.

עַמִּיר (שבת כ"א י"ח). קָאָל אלְשָׁאָרָה קַשְׁאָש Stroh, Stoppeln. יְמִין^g: אלבר ווּהוּ מִן מְעַנִּי אלתחפּוּן וּהוּ הַסְמִי פ' בעץ אלבלאד יטְנוּ.

¹⁾ Ms. Berlin Or. 258^a. Steinschn. Verz. . . . S. 77, 108. — Die Hs. ist ein Mišnakommentar, gegen Steinschn. Ar. Litt. d. Jud. § 198 S. 250. S. auch Herzog, a. a. O. S. 10.

a) Sabb. 128a. b) MSS. חשי! אלְמַן! c) ? אלחצין! d) An. N. e) ? תְּבִנָּה! f) ענד אלערעג. g) ?

الحميري اليمني¹⁾ habe ich die Wörter der Liste nicht gefunden.

In der vorliegenden Ausgabe geben wir einen kritisch gereinigten Text; zu diesem Zwecke wurden die bisher veröffentlichten Traktate des Mišnakommentars Maimunis sowie die Hss. der Königlichen Bibliothek zu Berlin²⁾ verglichen. Unwichtige Varianten, wie אלְלִי statt אלְלִי u. dgl., sind im kritischen Apparat nicht vermerkt. Eine Quellenscheidung des Wörterbuchs ist, soweit möglich, streng durchgeführt. Citate aus dem Aruk sind durch ihren hebräischen Wortlaut kenntlich; die Verweisungen beziehen sich auf Kohuts Ausgabe. Stellenangaben hinter dem Schlagworte verweisen auf das Glossar zur betreffenden Stelle, hinter der Erklärung auf Maimonides' Mišnakommentar. Vermutliches oder nachweisbares Eigentum des Anonymus ist durch . . . . . eingeschlossen. Im Texte vorkommende hebräische Worte sind gesperrt gedruckt. — Auf die Wörterbücher von Dozy und J. Friedlaender sei hier ein für allemal verwiesen. Die Anmerkungen beschränken sich auf das Notwendigste; zu einer Reihe von Erklärungen des Maimonides habe ich, ohne Vollständigkeit anzustreben, die Quellen mitgeteilt. N. bzw. L. bezeichnen die Zusätze der Herren Professoren Nöldeke und Landauer, für die auch an dieser Stelle gedankt sei. — Im Texte habe ich diakritische Punkte dort, wo sie in den Hss. fehlen, gesetzt und י statt ו geschrieben, sonst aber die Hs. unverändert wiedergegeben.

¹⁾ Ms. Berlin WE 149, Glas. 137. Ahlwardt Verz. . . . VI S. 245 ff. 6963/4.

²⁾ Ms. Or. 565 Zeraim, 567 Moed, 567b Našim, 568 u. 569 Nesikin, 570 Kodošim, 572, 573, 574 Tohorot. P im kritischen Apparat Pariser Hs. von Nesikin.

בשם יוּי¹) נעשה ונצליה.

אבותדי אין אנכע שרוח אלאלפאע אלמשווחה לרי זאל פי ששה סדרי משנה ובען אלפאען מן אלערוך והי קלילה ואלפאען גנדתאה פי מגמווע עדני והי עלא נסק הלבכות החיבור פראות אין אנעללה מנהטמא עלא חרוף אבןיד לבי תחסל למן סקחת פי יודה כלמה אבוזא מן אלחרוף אלמוועז להא בזיר תעכ בטור. ואעלם אנא געלנא אלאלפאע עלי רסליה ובסטהה הל כאנט אסמא מטלקה או אסמא פעליה או אפעאל אעניא אנא לם גנדתא אלי אצולאה מהאל זאלך לפצת מאבקין שדרגאהא פי חרוף אלמים ואן צולאה מן אבק ובאן ילים אין תשרח פי חרוף אלאלף וכואלך לפצת משינקדו זמא שאבלאה שרגנאהא פי חרוף אליעד ואן כאנט סאליך מן נקוד ובאן ילים שרגהא פי חרוף אלען מאתלהא לאן מעני משינקדו מעת אשר ינקדו ואעלם אן אדי כאן לאלפנזה שרוחא מלהטפה אלעכארה פאנא גנדתא אלגמייע ונרכר מואצעעה ואן כאנט אלי מעני ואחד הנבי. פעלנא זאלך לאלאראשד ובאללה אלתופיק ואלאענה עלא אלתחיק.

חרוף אלאלף

אכוב. קצבת אלמ[ן] מר[ד] אעניא [אלגנעהה³] אלדיוקה אלתי פי רא[ס]ה⁴ ערבי ב' ג'.

אכוב רועה. עזא אלראע. שבת י"ד ג'.
אכוב שלקלאים. מקלא יקלו בה אלקלאיין וו מתקב אלקאע² זיקלו פה

אלחובב אלכיבור מזל אלפלול ואלהטמן ונהוחמא. כל' ב' ג'.

אברה בים. הו אן הנכמר עדתיהם ותתלו. ניט' ב' ד'. ואמא המטרפת
ב' ס פסיבין שרגהא².

אכטיה. אלבטין. כלאים א' ח'.

a) Ms. b) Ms. unleserlich, ergänzt nach Or. 570.

אבונות (ברci ח' ו). פקום אלכבר. מעשרי ד' ו. וקיל² אנה חב שבת אלקתה. ואלכבר هو אלקפר. דמי ד' ו. אבן תקומה. חגר אלבקי. וקאל פי אלערוד³ (13 I) פיר אבן ידועה כשתיה תלויה על אשה הרה אינה מפלת. אבן השעות. רלאמתה תבנא פי אלארץ ותרשם פיראַן נטוט מסתקימה מכותב עליה אסמא אלסאעאַת וכוי אלמשורה ענד אלמנגען באבלאלטה⁴. כל' י"ב ד.

אבן משמא. חגר מגעולה עלי מרכב הוב. מון קי⁵ (דני ו' י"ח) ושותה אל פום גובא⁶. כל' א' ג'. איבום. אלמעלף⁷. שבת כ' ג'. וקאל פי אלמנמווע אלעדני (נדרי ו' ט) אנה אסם אלחדר איזא.

אין אוכzin את הנמל. מענאה אין⁸ לא יטעם קות איים כתויה. זה קיל' (שב' ק' ג'ה): אין עושין לה איבום בתוך מייטה. שב' כ"ד ג'.

אבעות. טלאת מון קי (ישע' כ"א י"ב) אם תבעוון בעו. פאה ד' ח'. אבק (חרומי י"א י"ג). אלנבר. אלנבר.

אביק אלאנבק⁹. מקו ו' י'.

אבור. אלתאַר. מעשרי ב' ו'.

אוכשים. וכראָלך באושים¹⁰. (מעש' ב' ה) סואַה והו נוע מנאָלענַב נאָקען. קל אלכתאב (ישע' ח' ב') ויקו לעשות ענבים ויעש באושים. מעשרי א' ב'.

אונ (מעש' ב' ה). אלסמאַק אלשאַמי ולהו¹¹ ענאָקיד שבת ענאָקיד אלענַב יוכל. פאה א' ח'.

אנדר (שב' כ' י"ג. סונכה ח' י"א). אלרבאט.

אנדרו (שב' ב' י'). רבעטה.

אנט. (חענ' ב' ח). . . .

אנמניה¹². עמאָלה. ניט' א' א'.

אונן. הו רגע אלביר פלאָלך חסמא ענק אלאניה אונן תשבייה ברגע אלביר. כל' י"א ג'.

אנסום (דעתות ד' ו). אלאנאיַן ותערפה אלעאַמה ענדנא באַלביקוק¹³. כל' א' ד'.

פיהא I. بلاطة. b) Al. Frdl. s. v. קל אלשאַר.

a) Or. 567. c) Or. 566. e) nach L., Ms. u. Herzog. f) An. u. Al. s. Anm. 9. g) Or. 567 Ausgg. u. Krauss, 2, 219 nur. הגמ' נהג.

אנך, מוצע אלכָאָב אלְדִי אָרוֹי אֲגַלְקָת אֲנָחָא אַלְכָרָאַנִי מִן אַלְדָאָלִי. חַי
שְׁחָה רַבִּי פִי מִסְכָת פְּסָחִים (ו' י"ב) וַיְפִי נְדָרִים (ו' ח') שְׁחָה הַכְּבָדִי
אֲגַפָּה הוּא גַּלְקָ אַלְכָאָב מִן (נַח' ז' ב') יִגְיָפּוֹ הַדְּלָחוֹת¹¹.
אֲנָרָה. הוּא אַלְקָרָמָד. כָּלִי יַיְהָבּ. וּקְאָלִי פִי אַלְעָרוֹךְ (I) אָן שִׁיעָרוֹ
כְּרָאָש אָדָם נְדָוָל¹². וְשְׁחָה פִי [אַלְמָגָנוּעַ]¹³ אַלְעָדָנִי (טוֹמִי מִתְ
יַד ב') שָׁאוֹךְ.
אֲנוֹר (אִים) בִּיאָה ח' יַד). מְגַמּוֹעַ מִן קַי (מְשַׁלִי ח' ח') אֲגַרָּה בְּקַצִּיר
מְאַכְלָה¹⁴.

אִינְרָת בְּקָרוֹת. וְתִיקְתָּה אַסְתְּקָצָא וְחַמְלָל. בְּתוּ יַיְאָה ח'.
אִינְרָת שָׁוֹם. אַלְתְּקָדִיד אַלְדִי יִקְרָדוֹן אַלְחָכָם. מַיְקָ נ' ג'.
אִינְרָת שְׁלָדוֹתָה. מְכַאָתָבָה אֲלָנָאָם בְּעַצְמָה לְכַעַזְזָז¹⁵. מַיְקָ נ' ג'.
אִידְיָהָן¹⁶. חָנוֹנָם כְּנָאָה עַן אַעֲיָדָהָם. ע'ז א' א'.
אֲדָמָה (יִוִיט נ' ז'). טַוַּן אַחֲמָר עַלְקָ תְּעַמֵּל בָּה טְוַאָבָע עַלְיָ אַלְאָרָאָן אַלְתִּי
יְעַמֵּל פִּיה אַלְמָסָפָרָוּן אַמְוֹאָלָהָם וּהָיָ אַלְתִּי תְּהַסְמָאָה מְרַצְוָפָיִן וְיְעַמֵּל
מְנָהָא טְוַאָבָע אַיְצָא עַלְיָ אַלְכָתָב. שְׁבִי ח' ח'.

אֲדָרָנִי. הַשְּׁחָה¹⁷. אֲלָנְגָאָס וַיְזַחֵּף מִן אַלְכָאָהָה פִי אַלְכָתָב כְּתִיר¹⁸. כָּלָא' ח' ח'.
וּקְאָלִי פִי אַלְעָרוֹךְ (I) בָּר נְשָׁ דְטוֹר וְהָוָא חַי מִן טְבָוָרִיה
אִיְפְסִיק טִיבָוְרִיה לְאַחַי¹⁹ ... וְלִמְן חָדָתָה לָהּ מִן קָהָאָלָהָם²⁰ זָאִיד
עַלְיָ סָאִיד אַלְחַיְוָנָהָתָה חַתִּי כָּאֵד אָן יִקְרָב אַלְאָנָסָאָן סְמִי נְגָאָס
בְּאַלְחַצְנָאָר ...

אֲדָרָכָתָה. שְׁחָה פִי אַלְשָׁרָה אַלְעָדָנִי (מֶלֶה יַיְבָ ט') אַלְאָלָחָאָק.
אֲדוֹקָן (טוֹעַן ט' ט'). מִתְמַסְבֵּן.
אֲהָלָא (צִיצְ' ב' ב'). נָעוֹ מִן אַלְנוֹאָסָוּל.
אֲהָלָם (תְּעִינָה נ' ח'). אֲנוֹאָע אַלְשָׁבָה. (תְּהָה מִיחָה ט') מְוֹר וְאֲהָלוֹת וּכְיוֹן
(ט)

אוֹבָיוֹן (שְׁבַת כְּאָכְ"א). אַסְטְוָלָרוֹסָג. שְׁבִי יַד ג'.

a) Ms. יונישו. Der Fehler ist von Maim. übernommen. Ebenso Herzog, Pea 6, 1 s. Anm. 12. b) fehlt in Ms. c) Ms. בקיין לחתמת Anm. 12. d) ebenso P; Or. 569. e) so auch Guisius bei Surenhusius I, 147 b unt. u. Muršid Ms. Levy; fehlt bei Bamberger; s. Einl. S. 18². f) Ms. s. s. v. אחר. g) An. Al. אַסְטְוָלָרוֹס, Murš. Ms. Levy, Murš. in Ges. Thes. Or. 567, Al. אַסְטְוָלָרוֹס, Murš. Levy, Murš. in Ges. Thes.

סְטוֹחָדָס.

אומיל (כל' י"א ז). חדייה ענד אלנגרין פי טולחא אכלהר מן שבר ולהא
טרף בסיטח חד אפּי סעטה נחו אלאצבעין חמסך באליידין [גמייעזאַ]
וינגרד בהאָן מא יראד גנדה¹⁹. כל' י"ג ח. ופי מוצע אַלְרָ (כל' ב"ו י')
[שוחהאַ]²⁰ רבי הכהן אומיל הי אלחדייה אלדי יטצל בהא אלאַסְכָּפָה
אלנילד וצורהה משוחהה ונחן נסמיהה אלמקרה... ולעלה אלדיי
נסמיה פּי בלאר אלמן אלכָאַזָּן...

אומיל שלרהיינט (פרה י"ב ד'). חדייה יסתצל בהא אלשער. ופי ח'אלט
מכות (ה) קאל רבּי אַן רהיטני חדייה²¹ הסתצל אלשער.
אוחר²² (נקוי ממי ח' י"ד). אללהיגן.
לאחר ידע. עלי-נחר ידע. וכל העוסה דבר שאין מלאכתו בכך
נקרא כלאַחר ידע.

אתראין (איש' ט"ז י'). מתרכין²³.
אחויה יבנה מזבח והגניה ינגן בכנור²⁴. קאל אלערוך (56b I) פִּיר
יבנו מזבח בבבל ויהיה זה כהן וזה לוי.
אַתְּדִים (כלאָן הי י"ט). גמע אטד. הו נוע מַן אלשונך ינבת חבא אַטְּרָ
אלבָאָן מַתְּלָאָלְחָמִין וְהוּא יוֹלֵל. שבעיע י' ח. ופי שוח אלפאָן אלחבור
(כלאָן הי י"ט) שרוחה אללעוגן.
אטלים. אַסְטָ אַלְמַצָּע אַלְמַתִּין בְּכַיּוּ אַלְלָהִם. בְּכּוּרִי ח' א'. ופי אלשוח
אלמְלָכָר (ערכ' נ' י"ט) קאל הו אלטוק אלדיי תבעע פִּיה אללהיגאים.
אָוּטָם. הו אלבָנִיאָן אלדיי יבְּנִי פִּי נְסָסָאָלְאָרָן וְהוּא אלאַסָּאָם. מְדוֹת-ד' ו'.
אַסְטָ (תפלין ד' נ'). אלאלשוח.

אל קמץיא. אלל אלנראָד וְהוּא נוע מַן אלנראָד שבָּה לְאֵל. ותרני
(במהר י'ג י"ד) חנבים קמצין. ערוי ח' ד'.
אללוניה (איש' ב' ג'). אללְכָרָאנִיה מְגַסְבָּה אַלְיָ אַיל דְּנָר מַן אלכְבָּאַש
וְמַן עַלְמָתָה אֵין לְהַשְׁפּוֹלִי מַעַיִם כְּנָשִׁים²⁵ יְעַנֵּי לֹא חַכֵּן לְהָאָן
אללה אלנכחאָה מַן נְסָמָה בָּרוּחָה עלי סְמָחָה אלנְסָס מַתְּל סָאָר אלנְסָה.
יבמ' א' א'.

אַכְוּרִוִּות (איס' ב'א' י'ט י'ז). אלקְסָאָה.
אַכְלָתָ ערָאִי. הו אָן יַאֲכֵל מְקָדָרָא יִסְרָאֵל לֹא יַעֲוֹל אַלְהָה. סְמָכָה ב' ד'.
אַכְסָדָה (תפלין ר' ג'). בית הבה' א' ט'). שוחהאַרְבָּ רְבָי ח'אלט מעשרות
(ו) הכהן אלבראָ[ח]²⁶ אלדיי אַמָּאָם אַלְבָיוּת וְעַלְהָה תְּסֻקּוֹת וְחַסְמִיה

a) Ms. unleserlich. b) Ms. b. c) Ms. Or. 572
אלאַסְכָּפָה. d) Ms. לא, s. Anm. 20. e) An. u. Al. אחר. f) Or.
566 אַסְדוֹה!²⁷ g) Or. 566. h) Ms. unleserlich, er-
gänzt nach Or. 566.

אלפרטל וכולך אלצ[פה]²⁴. וכי אונול חמיד (ג) קאל אסדרה די אלברטל. אלדי יכון אמאם אלביות הו' רחאן מן עוד לאRNAה מן אלחיטאן ויסקף עלייה. וכי סארכ אחלוות (ב) קאל אבסדי אלחיטאן אלארנה אמאם אלביות הו' אלתי נסמידא נחן פרטל. וכי עירובין (ח' ד') שהחאה אלג'טה... וכלהה תREL עלי מעני ואחד ולן²⁵ אלתלפת אלצינה...²⁶

(א)

אבסניא. דם אללאזיאף. דמאן ג' א'. אבסרא (ערבי ג' י"א) גוזף אי באלהטמן. דמאן ב' ח'. אכוּפַּה (שבת ג' י"ג. כל' ג' ט"ו). אללאקף וקד יקרא אוכף. והוא מן...⁶ אלבאהים.

איבפת. אנה לא יבאלי.

אבר (ערבי ג' י"ח). פלאת. אה' ט"ז א'. אלה. דורך מן עוד ולום בין תרים ואלה ניראן תרים שכלה לאלהטליות ואלה לאלהטורי. וכלההמא מן עוד. שבת ג' ד'. אלה (שטפה ג' ט"ו). אלבלוט. שביעית ג' ח'. אלוני (שטפה א' ו'). נוע מן אלג'ער.

אליזטן. משם וاسم אלשם באילונאניה קאל בעין אלשאזרין אליזטן. מנהות ח' ו'. אלל (פסלי חמץ י"ד ז'). בקייהה. אללהם אלהי תتعليق באangleל ענד אלסלן. זבחים ג' ד'.

אלמן (כל' ד' ו'). אלמרגן. הו' נבאת פי קער אלבחור לא ישך פי דאלך אללא. מן לם יר קט אלמרגן ענד לרגנה מן אלבחור הו' לין קבל אן⁷ יתמןנה מהו אלוני וירחה שבת אלתנרו. הו' מפוד מן קי' (מלכ"א ג' י"א) עצי אלמנונים. כלים יג' ח'.

אלמים (אישות ב' כ"ז). אללט. אילן סדק (ע"ז ג' ט'). הו' אלדי לא טעם לה. תרני (שמואל ב' ג' כ'). ריקים סרקייא. שביעית א' ג'.

אלונתיות (מעשי י"ג י"ח). נלט מן למר ופלפל יומס. אילום. אלאנדראן הו' אצל מן אלחלתיות. טבול יום א' ח'. אלקשיות. צלאלאת תעמל פי אלציף ליסתכל תחתה. תרני (בראשית ח' כ'ב) קיזן וחרוף קיטא וסתוא. הו' שרה רבי פי תאלת מעשות (ז'). וכי ארד אחלוות (י"ח ט') נלה אלעבאודה וקאל הבי אלקשיות סקע דין חיטאן עלי קוואים... הו' יסכן פי אלציף וاسم אלציף קיטא.

8. אומתס, אומתס a) Ms. I. אסכללה. b) An. s. s. v. אסכללה. c) Al. בקאייא. d) fehlt in Ms. e) Ms. לחרג.

אולד (כל' ט' טז'). אלמכת הו' אלה' תקטע בהא אטראפ אלאקלאמ. כלים ייב' ח'.

אליתא. אלגמלה. תמייר ב' ד'. אליתות. קטע אלחטב אלצנירה ישעל פיה אלנאר ותדרל החת אלעדאן אלכבריה לחשעלאה. פרה נ' ח'.

לאלדר (ימוי הה' ח' י"א). פי אלוקת ואלהן.

אם הריך (איש' א' ד'). אצל אלטראיך אי וצטהא.

אמבטוי (שבת ב' ב' ח'). נדר' ר' ט'). חווין אלחמאם. מקו' ו' י'.

אומד. גלבת אלצן ואלאסחדלאל בקריאן אלחואל. מנה ד' ח'. אמה. מנוא אלטמא. שבת ב' ד'. והוא איזא אסם אלעוד אלטשול עלי טול.

חויד אלמנשאар יחסמא איזי אמה. כל' ב' א' ג'.

אימה. אללה אלדי ילו' עליה אלכתאן או אלקטן ענד אלגול ואסמהא אלמשדור אלרכיה. ופי אלאנדרם יקולן אלערנאנטה. כל' י"א ו'.

אמותות של בצלים (עיר א' י'). אלבצל אלתי תחרך' לאלבזר'. פאה ג' ד'.

אמוללים (מנ' ב' י"ז). אלצעפע אלאולדלא. אמלתרא. כי אלשבה אלתי פיה נקיישאת²⁷ ותלארים והי תסמא אלמקרני. ומייה גו אסם לנוע אלשב אלדי כאן מנה הו' אלנקש או אסם

לוואלך²⁸ אלמקרני. מרות נ' ו'.

אמום (חפלין נ' ג'). אסם אלקלאב. כל' טז ו'. אם למקרה אם למסתור (2. אמ. I Ar. 109). פי' כמו שאומניין זה בניין אב.

אמן יתומה (אמן 120. I Ar.). העונה אמן ולא שמע הברכה. אמן חטופה. שחתף וענה אמן קודם שתכללה הברכה: אמן קטופה שפסק אמן לשנים²⁹.

אומן. נט. פאה ד' ח'.

אמנה (איש' טז י"ז). אמאנה.

אמן. רבאה (אסטור ג' ח') ויהי אמן את הדסה. (עוקץ ב' ו').

אמפלוי. אסם אלאניה תנעל פיה אלדוראיהם. שביע' ז' ו'.

אמפללה. אלגנארב. כל' ב' ז' ו'.

אמץ לב (דעתות א' א'). שנאע.

אימרה (שבת יט כ') ואימרות. אלצנאייך ואלעלאמאות. גנעים י"א י' ...

וקר תסמא חציה^a ...²⁸

a) so Der., Ms. 572, Or. 572, cultrum parvum quo. b) Herzog, Pea ibid. s. hierüber ibid. S. 27². d) From., Midd. לשלל זאלך.

אמירין²⁹ (סוכה ד' ה'). אלאנצאן. אמרכל. רתבה מן רتب אלכהנים. תרמי (בMRI נ' ל"ב) ונשיא נשיאי הלווי ואמרכלא. וורתבהן הכלוי. אלסן תחת אשראף³⁰ בהן גדול אלקטילוק תחת אשראף אלסן. ואלאמרבול תחת אשראף אלקטיילוק. ואלנגבר תחת אשראף אלאמרבול³¹. שק' ח' ב'. אמיהא (שבת כ"ו י"ח). אלגעגע. אמתלא (איש' ט' כ"ג). עלה. וקאל פי אלערוף (131 I) אמתלא כלומי יש פנים לדבר שיצא עליה קול שהוא מקודשת. אע"פ שאינה מקודשת. אני והוא. מן אסמא אללה הכלוי זכר אלמפרין לאלה תלמוד. וקאל רב' (סוכה ד' ד') כאנא יכול يا מן קאל (דברים ל'ב ל"ט) ראו עתה וכוי הושיעה נא. אין מספיקין בירוג. לא יענה אללה אין יפעל פי יום צום כפור מא יונב אין ינפר לה. אני כפרתן. געלת פראות. מן (שמות ל' י"ב) ונתנו איש כופר נפשו. געימים ב' א'.

אינו עושה כייה (איש' ב' י"ג). עדים קותט אלאנאען. אונין (כל' ט"ו ד'). דגנ^a³². ושורחא רב' פי אוול שבת (ו) לחמת אלגול. ופי י"א מן גנעים (ח) שרה אונין של פשתן (שבת ג' ב') ח' מדנחת^b³³ נול אלאנצאן. אלגונין^c שלספר. קאלב מן עוד מצמת עלי שכט ספר תורה יعمل עליה אלגלאפה לספר תורה אווי עמל להא נלאפה מן גלדר. כל' ט"ז ז'. אנדרגנום. אלגונין. ביכ' א' ה'. הו אלוי לה אללה אלריך [ואל-ה'^d] אלאנתי וסמי אנדרגנינום לאן במקומות קוראין להחן אנדר ולבלה גינס ואיצי [לאן^e] עדד אנדרגנינום عدد זכר ונקבה³⁴. חרש אנדרייני. אדריאנוס^f קיסר אלמלך^g אחותך טינה מעולם יעננה באלאמר. עיו ב' ג'.

הנא יכו'	אלמא
הנא תבן	אלנאר

 אנטבי. אניה זהה צורתה. אלגון³⁵. שבת ג' ח'. אנטפי. אלגון³⁶. שבת ח' ד'. אנק (כל' י"ב ח'). אלאנצאן.

a) am Rande von späterer Hand u. bei Al. Kel. 15, 4.
 אלגונין. האנאנצאן. b) Al. פירוש[תאיל מא יקאל דגאת³²] ווראג.
 Die Lesart ist indes sonst nicht bezeugt, s. Krauss 2, 73a; s. ferner ibid. 1, S. 165. c) Ms. unleserlich. d) Ms. unleserlich. e) Or. 569, P. wie Ms. f) Or. 569, fehlt in Ms. u. P.

אנפליא (כל' ביג ייב)... ה' מטל אמפליא... זה אלגנור אלדי ילבט עלי אלסאך ואלרגליין. ושה רבי טי ייב (א) יבמות צורה נעל מן כהאן מסנוּן.

אנפוריא. כל依 אנטופוריא די אונאי גדרה למ יתוצרה בהא אצחאההא.
בימ ב' ב'.

אניצי פשתן (גולה ט"ו ח'). דנג³³ אלכתאן.

אנקשטיין (כל', ה' ג'). קבאקב אלעודה. שבת ח ח'. קאלו (Ar. I 155b) פ' חטרא דאכטא. גדים שירדיין קצוצות עושין לו יד שלעניז'י ונקרא חטרא דאכטא במין פס ידא³⁷; ושהה רב' פ' טז (ז) בליים הנגאנטיז'ן רגאל אלי' יעטלה למון בטצע וגללה לימשי בת.

אנטיגוֹת (כָּלִי אַחֲרֵי).

אנטיגוֹן, טרְנוֹן, סְנָאָתָן, אַלְפְּרָאָד, יְסָמִי אָנוֹקְלִי¹⁶. חַמִּיד נ' ח'.

אנטיקי. וסק אלמןכ. ב"ב ה' א'.

אמבר (יום ד' ל'ג). אחמל אי אתחלפ'. אסתגניות (עוז י"א ח'). אלהקיים ודו אחכאמ אלגנום. אסתגניות. קבב. כל' ח' ט.

אסטוניות" (פומ' מת י"א י'). הוא מופיע בראח לכנה מנהאו ען רשות הרובים ולימ' לה חאייט דאייד והוא מן אנווע אלכרמלית. אהלי י"ח ט. אסטוניס (תפליה טז' ב'). אלנילג. כלאי ב' ה).

אשכאל ובימה ונרדן וכטילקי^ט. הוא כלוח אשכאל מנאבר ומנאכט העמל להעתים עז' ומן אנלהא. עז' א' ז'.

אַסְכָּלָה¹ (מִפְּיהָ כֵּי אַ). דָּרְגָה. בָּבְ דָּאַ.

אסבלה ॥. שכחה חרד ישי עלייה אליהם. ובחו י"א ז. גדרה (חחות ז ז) מילגנין

אסבורה (תענית ב', יג). אלגןאך.

אכבריה. נוע מן אלבניאן נור מתחל באלאץ' אלא לארן פִי אללהי. נגע ייב א'. אסל. אסם אלעוד אלדי ינקל בה אלעתהאלין אלאחמאל וnochoa. אהלי טיז ג'. ופי אלשרה אלעדני (כל' ב' ב') קיל אלדרק אלריי. יהמל אלחמאלן. איסל'. לשבה' חהמל עלי. אלאכתאפעוילק מנהא אלשי אלרייבאען. כל' ייז טז'. אסללה. ברשי מן חדיר ופה מיעז יגלה עלייה לאלנואית יגע פִי אלמסטראחאת. כל' כיב ז'.

a) fehlt in Ms. b) nach Krauss 2, 28, Ms. א. c) Ms. und Wiener, Ab. z. טילקי. d) Ms. unter אכטלה. e) fehlt bei Al. f) Der. u. Ausgg. g) so N. Der. hebr. Uebs. אסכל; מות שנשאים בו; מות טעמל. Ms. u. Der. Text.

אסימן (מע"ש ד' ט). אלדרהם אלנזר מנקוש. ה' מא' שרה רב' פ' אול' (ב) מעשר שני. ופי ראב' (א) בתרא קאל אסימון קטעאת פ' ניר מנקישה... ואלמעני ואחד... וקאל פ' אלערוך (א) מלשון סומא שאין לו עיניים.

אסינה. וועא כביר גרא שבה בית יעל'ן מן חל' פ' אלאבר ווילא באקלמיה ענד מא יראד גונת. תרני (וואל א' יונ) נהרסו ממנורות איתפרנו^ט אוסניא^ט. כל' ט' ח'.

אספלניות (מילה ב' ו). מרהם. שבת יט' ב'. אספה. هو אלדרהם באליינאניה ואלגנעה מנהא יסמא אספרי. מע"ש ב' ט. אספנום. יחסמי אלמא אלדי יטלך אלל'ז'ה אי לזרה כאנת. גרא ה' י. אספה. יכול אן מן הקי' פ' אלחאים תקבא נאפרא לירעע^ט פיה קזבה יעד'ה לאמר מא או מסמאר יטלך בה אלכאב הו אלדי יסמי אספה תי' לנעה אלבאיין. אהלי יג' ח'.

אסקטלה^ט. אלגאנט הו נוע מן אליזחאף תעמל פיה אלחלאות. כל' ל' א. ופי אונר (ז) מועעד קפן קאל ריב' זיל אן טבלה ואסקטלה^ט וקנוון הי אויאני תמןיא^ט בספר אלנולד ואויאני אלל'ז'אן.

אסקופה (שבת כ' ט). שודחא רב' פ' ד' נאצע. פ' עשר שבת (ב) קאל הי אלעתבה אלספליה מון עטב אלדרא. ופי עשר עירובין (ג) הי אלעתבה אלתהי חבען אמאם באב אלדרא. זפי האלת' אהלוות (ג) קאל הי אלעתבה והי דבען סני' אמאם אכואב אלביות. ופי אלעתשר מנהא (ז) קאל הי אסס עטב' אלכאב אלספלאניאה הי מורתפה ען אלארען קליל... וכלהא ען מעני ואחד ולו^ט א'תלהת אלעינה... .

אסקריטן ודובשין חלאו המשורת וספננן. כל'הא אונאע מן אללבו תדרלהא אלצגעה מן אול' ענינהא באן ילטחאה^ט ברהן או בעסל או באחאכל³⁸. תרני (שםות כ"ט ב') רקייקי מצות אספונין פטירין. ודובשין לבוניה מעוניה באעלעסל. ותרני (שם' ט' ל'א) צפיהית אסקרייטין. ותרני (ויקרא ו' י"ד) מהבת משריתא. תלה א' ד'. איסד (לולב ח' ז). נרוכה.

a) Der. u. Ausgg. b) so auch Lagarde, Proph. chald., Der. c) Lag. Der. ch. d) so auch Or. 572. s. hierzu Frdl. s. v. Der. אספה. e) Krauss 2, 95 רفع. f) fehlt in Ms., erg. nach Or. 566. g) An. אסקוטלא. h) so N., Ms. u. Bamb. Hall. ילטחה.

אסטרטיא שלמלך. ומאמם זילגניש. קידוי ד' ח'.

אמורתי³⁹ (איש' ג' ז'). מדברותיה.

אסתרים. מבירוד אלנסט משתק מן צנה³⁹ ואן כאן יכתב בסמך פולך נתר פיאלנגה⁴⁰. ברפי ב' ו... וקד תקרא אסתנגי...).

אסתרא (Ar. I 207b). סירוי סלע קטן חצי זון. ופי תאלת אפלהוףן. הם אלוכלא אלמתקדמן עלי אלאותם. שביעי י' ח' ופי תאלת בתרא (ג) שורה רב' אלתגאה⁴⁰.

אפל (קד' החדרש ד' ג'). ואפל (שםיט ד' ח'). ואפלה (מתני עני א' י"א). הוא אלטמאל' ואלבטן אין אלזוע. (שםות ט' ל'יב) כי אפיילת הנה.

אפונדרטו (חפללה ח' ח') מעירקתה הוא חוב ציק ילבשה אלאנסאן לנסמה. ופייה מואצע מלוייה שבה מלאל' גיגעל אלאנסאן פיהא בל מא וריד. שב' ג' אפונין (ברכות ח' י'יב) אלחמן. פאה ג' ג'. והוא אלעתה.

אפטמיא. אלגננד ואלעפבר. סנה' ב' ח'.

אפסר (שבת ב' ג'). והוא אלתבל אלדי ירבט עלי אפסרמאם אלגמאל. שב' ח' א'. אפיפידיין. וקד תקרא אפיפוריין (כל' כ' י'יח) הוא נרטוי מפצל. כל' ב'יד ז'.

תרג'ן ירוש' (שםות ב'יד י') וחתחת רגלוין אפיפוריין דרגלוין.

אפיקאות. הם אלנסינאצ אלתי תעמל מן אלקצב ומן אליעוד איזא לתמחד עליה אלעראייש. כל'א י' ג'.

אפיקוות⁴¹ (כל'א י' י'יב). אלחערישאות ואסמה אלמשהו' במצור אלמבעב (כל' י'ז' ג')... ולעלן אין אפיקוות⁴² ואפיקאות מענאהמא ואחד...

אפקטזון. אלקי. וקי לפצח מרכבה מן אלפאין סריאניא אפיק טפ' זון שורה ארג אלטביז' מן אללבן יעני כי אלטועם ואלראנאה מן אלمعدה³⁹. (שבת כ'יב ו').

אפיקמן. הוא אלאתנער אלתי יתמר بعد אלטועם כאלהוב אלמקליה ואלהין ואלובי ואללו'ו ונזהה. פסחים י' ח'.

אפיקורום (תשוי ב' ב'). הוא לפצח סריאניא מענאהא⁴¹ אלאלסטטפאט' ואלהחאן באלשרייעה או בחמליה אלשרייעה⁴². סנה' י'א א'.

אפריקן (ו'יט ג' ג'). אלהודג. סוטה ט' י'יד.

אפר מוקלה. רמאד אלפרנה. בכוותה ד' ו'. ופי האסע פה (ו) שורה רב' רמאד אלכונאיין.

אפר. אסם אלפחים. שביעית ט' א'. והוא איזא אסם אלכאריה. ביצה ח' ז'.

אפרות (מע"ש ד' ט'ז). אצראט.

a) Ausgg. u. Kidd. 6a. b) An. u. Al. עזרו' c) Weill. d) Ms. אפיקוות. Ber. אלליגאות.

אפרודיטין. אפס כוכב אלוהה. עז' נ' ד'.
אפרנס (כל' ט' ט'ז). הו דלו אלוהא זה יعمال מן עז' פ' אלאכט' אללה
ואסע' וכל מא מצ' יציק חתי יציר שכלה מטל מלוזט אספמאנה ירמי⁴³
אלקמה מן אללה וטפה אלדקיק עלי עין אללה ויטיל מנה אלקמה
ענד אלטהיין. כל' ייד ח'.

אפרנסון (ברבי ט' ג'). אלבלסאן.
אי אפשר בו (נירוש' ו' ב'ב). לא ארידה.⁴⁴

עצמה. קאל פ' שוה אלפאען אלחבור אלעדני (כל' ז' ייח'). אין שודחא אונן.
שור האצטדיין. אלטהיינדרון. הו אן יטלק הווי תורה הווי תורה וישראל
עליה בצעות קד תורה ליחמל עלי אלתור אלאלר. ב'ק ד' ד'.
אצטובייל (מכירה כ'ה ה'). שורה רב' פ' מוצען שוחין מתקארביין. אלאול
פי ראנע בחררא (ג') קאל הי עוד שבה וזה תנגע עליה אללה און
חרהפע עלי וקחת אלטהיין.⁴⁵
אצליל (ערבי ב' ח'). אלאבטם.

אקוון (כל' ח' י'). יקורי עקון הי סלה אלציד. כל' ייב' ב'. אלדי יצאר בהא
אלסמן. כל' ב'ג' ח'.
אור לארבעה עשר. סמי אליל אונר כמה מסמי אלאשייא באנדאודה
ואנמי פעל דלק ליגטך באלאחון ואלאכט' ולט' יפתחה בתאבה בסמס
עדם מן אלאעדאם עני אלצלאם וכדליך ענד אלחכמי אפס אליל
אורותה⁴⁶. פסחים א' א'.

אורא. קטעה צוף. והכלי קאל פ' אלערוֹן (265 I פ'יר) חתיכה קטנה
מן הצמר או מן פשתן או מצמר הנפן.
אורג נכסין (יבום ד' ל'ג). אפרדרה ואחסנה. תרנום (ברא' נ' ו') נחמד מרנג.
ארגמן [גנילה ט'ו ח']. אלצוף אלמצבוג באלאך.

אורוירין⁴⁷. אלחמאמין. פחרות ז' ז'.
אוריות. שלוש אוריות (מעיש' א' י') תלאות נניאת. משתק מן אורה (שבת
ז' ד'): אלדי הוא אפס אלגאנני.
אוריארות (מעשר ד' ו') אלצבול. תרני (ישעה א' ב') אבום בעליין
אונוריא דמרוחה.

ארידה. הו חצי לביינה⁴⁸. עיר' א' ג'.
ארונקה (ניר' ז' ב'). הננבר. לעלות ממנה ארכובה אין יתרבאת מנה אללה
על' גמליה דלק אלענשו ויסתרה. כל' א' ח'.
ארוכבה. הו אלטיאת. פאה ז' ז'.

a) An. u. Al. s. die Anm. 43. b) Der. ו' צח תלח.

ארוכות של נחוגמן (כל' ח' א). אלוה אלקבאיון אלתי יצפפו עליה אללבו והוא עניין. עדות ד'. ארוכות המטה. אללבת'ין אלטווילת'ין אלתי עלי נבוי אלפיר. סנה א' ח' ארן. געש.

ארטנים² (פרה נ' ב'). הוא נוע מן אלארו. פרה נ' ז. תרג' (ישעה מ' כ) המסכן תרומה אורה ברוי⁴⁷.

ארניות. לפסין ארניות (טומאת משכוב ח' נ'). טואן ברוייה. וארניות וערניות סוי מגנובה אלא עירות. עדות ב' ח'.

ארנקי (מתנות ענאים ט' ט). כימ. אירום (כלא' ח' יט'). אלסינבר. פרה ח' ח'. וAIRUM איזא (כל' ח' נ) [אלטארט]. כל' טו ח'.

Hier fehlt ein Blatt.

[בוכריאר. שבה צפיחתין מן גלד תרכט⁴⁸ עלי אלרכבת'ין כילא תנגרה. פ' אלארע יעלמהא אלמבאטל אלד'ין ינתון עלי רכבהם. כלים כ' נ' בול (ו'יט ד' ט'ז')...].

בלל שלעין (כלים כיה י'). קטעה פשב. בלבב (איסוי ביה ייב כיה). שתת. מן קו (ברא' י"א י') כי שם בלב בלב בלביל.

בלויתהן (איש' ייג א'). אללאקם. בולל. יולט. דמאי ח' ח'. מן קו (ברא' י"א י') כי שם בלב. וכדלא' שרה בלאן לולטהן.

בלום⁴ (ביתה המקד' ז' ז). מנפוך. בלםוט (שבותה עשי ב' ט). נוע מן אנטאע אלצערע יהודת מן לודע פ' פס אלמעהה. יומא ח' ז'. בלן. אלחמאמי. כל' ייז א'.

בלוטים (מקו נ' ב'). ממורתה. מקו ט' ח'. בלוטן. קאל רב'. פ' תאלת⁴⁹ (ב') עקצין קיל ana ענב אלד'ין. בלוטות (יעז ט' ח') הו אלשער אלדי יתרך פ' וסת אלראם. עז א' נ'. בלשת. יסמי אלניש אלדי יולדל אלמרינה לננהבה. תרג' (ברא' ל'א ל'ה) ויהפש ובלש. עז ח' פ'.

בימה (חפליה י"א נ'). מנבר. סומה ז' ח'. בימים (יעז ח' ייב). חנוך ואחדה עציימה⁵⁰. עז ד' ז'. בין הערכבים. אסם עשיית אלנהאר. גגע' ב' ב'.

a) so auch Mišn. Par. 3, 7, Al. u. M. T. Ausgg. b) ergänzt nach Der. c) An. u. Al. s. Anm. 48. d) Ausgg. נבלם.

בן ווֹנוֹ. קריינה יעני אלדי יליה פַי אלרטבה.
בן פַקְוָה (ביב' י"ב ט'). משקוקה אלבטן.

בן שבעים שנה. ולס יכול בן שבעים שנה לאנה^ט למ יכנן אבן סבעין
בל צניר אלמן לננהaan ינחר אלדרם. ואלעלם ואלקראיה לילא
ונהארא אלא אין צעפת קוי נסמה ושאוב צואר כשיין אבן סבעין עאמא
ונאן כד בדאת אלשיב באלהתיארה כמא תבין פַי אלתלמוד⁵⁰ פַקְאֵל
מתענבָא אני בכתרת אנתאדרי ומלאלטתי לאהיל אלעלם מא זכיתיא
לנתעלם אלאשאה פַי אלניין אליו לום⁵¹ קראית פַדְשָׁת ציצית
באלהיל וכו'. ברכ' א' ט'.

בן קמץ. קאל פַי אלערוך (ב' 123 II) היה נוטל ארבעה קולמוסין
בין חמץ אצבעותיו והיה כותב השם בכתה אחת שאסור
לסתופר לסקפר משעה שמתהיל לכתוב השם עד שיגמור.
בני נילו (ב' 277 II. Ar.). פַיר' בן מולן. וקאל אבן גנאה (גיל. v. s. 8).
אקראנם זגנאאנם זאמתאלבם.

בני מרן. אלגנם. תרג' בבשים (שמות י"ב ה') אימורייא⁵². ריה א' ב'.
בנאים. קאל ר' זיל פַי האסע (ז) מקוואות בנאים הם תלמידי
חכמים ותסמו בנאים מפני שהן עסקים בבניינו שלעולם.

בנות שבע. תין אכין טיב פַי נועת. מעשר ב' ח'.
בנות שה (מעשר י"ג א') ... וקד חתוב שוע^ט (מעשר ח' י"ב) ...
נווע מן אלתין אכין יטעם מן תלאתה אעוואם אלוי תלאתה אעוואם.
דמאי א' א'. ופי אול (ה') עיז קאל רב' אין בנות שוחנווע מן אלגמי.
בנות שקמה (מעשר י"ג א'). הו אלגמי הו איצי תין ברוי. דמאי א' א'.
בשים (עיז ז' י"ב). קאעדת. תרג' (שמות ל' י"ח) ואות בנו וית בסיסיתה.
כלים כ' ז'.

בפסן ורצען^ט (טומי אוכלי ח' ח'). השמהא ורזהא. מן קו (ישעה ס' ג' י"ח)
בוססנו מקדריך. עוקצין א' ה'.

בוסר. אלחצרט. עוקצין ג' ו'.

בעיטה. דרמ אלקמה באלהיל. מנה ז' ח'.

בעל בשור. צ'טם אלגנס מודל אללהם. שבת י"ט ו'.

בעל נבר. הו אין יכנן אהיליה מן אלטול פַי חיז יצל רכבתה⁵³. בכורי ז' ח'.

בעל פוליפום. נתן אלאנפ או נתן אלפם⁵⁴. כתני ז' י'.

בעל פיקן. הו אין תכון כעה⁵⁵ מן אהדרא^ט רגליה גנתיה. בכורי ז' ו'.

ז'קו. a) Weill, Ber. s. Frdl. s. v. זכית. b) Weill Ber. פַאַמְבָּן.

c) Ausgg. d) fehlt in Ms. e) so Or. 570, Ms. אחד.

בעל וווע (תענ' א' יז). אצתאָב אלקוה ואַלאַקְהָדָא. בעין. אלקְאַדְּרָה. כלים ל' נ. (Ar. II 150b) תרנ' (במד' ל'א כיב) בדיל עַבְצָא^a ^{53a}. בעור. אלחלאָף ואַלוֹאַלְּ. ⁵⁴.

ביצה קלה. هو ביזט דגאנַה⁵⁵. שבת ח' ח. ביצת החרגול [שבת י"ט י"ג]. יגען צעף אַעֲצָאָב אלוך באַלְאַצְיָה. וקד סְמָעַת^b מִן יְקָלָן לְאַלְחָרְגּוֹל אַלְוִי הוּנוּ מִן אַלְגָּרָאָרָב בֵּין וְלֹא בְּרָה. שבת ו' י'. ואַמְּיָסִי אַלְעָרוֹן^(?) (פָּמָא חַבִּין אַלְאָ אַנְהָ יַעַמֵּל מִן אַלְחָרְגּוֹל עַל שְׁבֵל אַלְבִּינָה⁵⁷.

ביצת מרימטא [נדרא ט' א']. ביצה מטבונה פ' מָא סָאָן וְתָחָרָס חַרְסָא בְּהַרְאָא אַלְאָ תַּעֲקָר וְהָאַלְוִי יִסְמְנָהָא אַלְאַטְבָּא נִימְבְּרָשָׁה. נְדָרָה ו' א'. הַזָּה אַלְלְפָצָח פָּרְסִיָּה וְשַׁוְּחָהָא נְצָפָה טְבָע לְאַנְסִים פִּי לְגַתְּהָמָם נְצָפָה וְאַסְטָמָק בְּרִשְׁת^a ⁵⁸.

ביצת היזערין. מַן שָׁאָן אַלְפְּלָרָאָנִי אַן יַקְטָעַ מִן אַלְטָין אַכְּרָ וַיְנַפְּהָא וַיַּרְפְּעָה פָּמָה אַחֲתָאָגָן אַלְיָ אַלְעָמָל אַכְּרָ אַחֲדָא מִן תַּלְכָּדָא אַלְאַכְּרָ וַיַּקְעָה וַיַּעַמֵּל מִנְהָא מָא יְרָאָ. פָּרָה ח' ח. הַכְּבָויָי קָאָל פִּי אַלְעָרוֹן (b) 151 (II) כָּל כָּלִי שְׁמַתְּחִילִין עַוְשִׁי כָּלִי חַרְשׁ לְעַשּׂוֹתָו עַוְשִׁין תְּחִלָּה הַחוֹמָר עִינְגָּוְלִין כְּצָוֹרָת בִּיצָה וְאַחֲרָכְךָ פּוֹתָחָה.

בעבִין (אַיִם מָאַכְיָ א. כ'ד). נְפָנָן אַלְכָתָאָן.

בצֶל שֶׁל רַכְפָּה (תרומ' ב' י'ב). הוּ בְּצֶל לְהַטְבָּקָה וְאַחֲרָה חַרְיָה נְדָרָה אַרְאָ דְּנָא מַן עַיְן אַלְאַנְסָאָן סָאָל מִנְהָא דְּמָעָן כְּתָיר. תרנ' (תְּהָלִים י'ח י'ב) חַשְׁבָּת מִים רַכְפָּת מִיאָ. וְלֹעֲלה מִנְסָבָה אַלְיָ מְוֹצָעָ. מַעֲשֵׂר ח' ח. בְּצָלִים הַסְּרִיסִים. מַן שָׁאָן אַלְכֶּצֶל אַרְיָ לְחַקְתָּה נְרוּוָה בְּعֵד קְלָעָה מִן אַלְאָרִין יַנְבָּת וַיַּרְמָא קְלָוָא בְּצָרָא וּמְנָה נְעוּ לֹא יַעֲתֵּרָה רָלְךָ הַזָּה אַלְנָעָה הוּ אַלְוִי יַהַסְמִי בְּצָלִים הַסְּרִיסִים תְּשִׁבְחָה בְּאַלְסָרִים אַלְוִי לֹא יַמְלֵל. שְׁבִיעַ ב' ט'.

בְּצֶלְצֶל. אַלְכֶּצֶל אַלְבָרִי. כָּלָא' א' ג'.

בְּצִים (פָּרָה ו' י'ג). אַלְרִשְׁתָּה. פָּרָה ח' י'.

בְּצָעָ (סְנָהָרִין כ'ב' ד'). אַלְתְּסִוָּה וְאַלְתְּמָמָם וְתַהְלָדָן מִיצּוּעָ בְּתַבְדִּיל אַלְכָא. בְּצָעָ (שבת ט' כ'). אַלְוִי יַסְלֵל אַלְגִּוּוֹת. תרנ' (וַיְקָרֵי ב' ו') פָּתָוח בְּצָעָ.

בְּצָוֹרָת (תענ' א' י'ד). אַלְקָחָת.

בְּצִית (מִכְרָה ב' ז' א'). מַעֲדִיה.

בְּקִיאָן. אַלְמָהָה. יוֹמָא ח' ח'.

בקיא' הדעת [טעון גט' י' ו']. אלראנחוון פי עוקלום. בקעה. هو אלמוֹצָעַ אלְלוֹי ינחמע פיה אלמא בימות הנשימים. בקעה. קטעת עד...^a באניה.

לבקר. ליפתקד. (ויק' כי' ל'נ) לא יברך הכהן. שבת אי' ד'. וקיל (איס' ביא' ג' י"א). מן מעני אללוֹיאָה^b.

בוד (שבת י' י"ד). אלצ'הינן מוחפוד פי נסם אלארען. ב"ב ב' א'. ויקאל איז'י (כל' ב' ב') עלי איניה לשב מטל אלפנטאמ.

באר^c. אלארען אללוֹי לם תחרות^d כל בורות. ומן הוֹי אלמעני קול^e (ב' ב' צ'ה). עשר בוראות מן מעני אלצלב. חרגני (ברא' מז' י"ט) ל א' תשם לא תבור. פאה ב' א'.

בורום (איס' ביא' כ"א י"א). אלאללייא ען אלעלם ואלעמל. ביריה (י"ט ב' ח'). אלקנער.

בריא ובריה. מן מעני אלקווה ואלצחה.

בורנניין. אבראנג מבניאה לחרואסָת אלטרק. מעשר' נ' ו'.

ברדלים (טומאי מות ט' י"א). אלצבע. ב'ק א' ד'. וקאל פי אלערוך (ב' 1866 II) שבע שנים הראשוניים שהוא זכר נקרא צבוע וכשהוא מתחפה לנקבה נקראת נפרא.

בריא. מתרס. בורך (כל' כ' י"ד). هو אלעוד אלמעונג אללוֹי ררכב פיה אלסבָת הו שבח רכבות אלאנסאן והוא אללוֹי ינבסט מע סטה אלארען ענד אלחרות ולדאָלך יטסמא בורך. כל' כ"א ב'.

ברכה ארוֹנה. כל' ברכה פי אוֹלהָא בורך ופי אָרְהָא בורך חסמי ברכה ארוֹנה ומא ליס כוֹלֵך חסמי ברכה קצרא. בר' א' ח'.

ברכת השיר. הי נשמת כל חי אליו אָרְהָא וכוֹלֵך איז'י יהלָלָוך אליו אָרְהָא ברכבת השיר תסתמא. ואן גמע בינהמא פה'וי חקן. פסח' י' ג'.

בורסי. אלדרבאָג. כחובי י' י'. ברוסים וברדסים ודלטיקון ומגעלות הפינן. קלאל רבי זיל (כל' ט' ו') הודה אלאסמא כליה לם נחקרחה لكن אלמעני מפהום זולך אניה כליה מן צוף ילבם בהא אלרגלן ואלסאקיין שכבה אלנווארך ואלקלמסא^f.

בורטקי (חפל'ה י' ו'). אלמדרבנה.

בירוצ'י המרות (כל' בה"מ א' י"ט). פיען אלכילד. מנה' ט' ח'.

בורקי. ברא' למעאן אלזג. מאכולד מן בורק. יומא ג' א'.

a) Ms. b) Al., der mit gemeint ist, hat Iss. bia לסתת (?). b) לסתת (?) חחדת. c) Frdl. s. v. d) ? אללוֹי l: בּוּר. e) Ms. f) בּוּר. תוווחן 11, 3, 8.

ברקונים. نوع מן אלשוך.

בריד (איוב ד' ל'ג). ואצת.

בורין (י"ט א' ז'). נקן.

בורית (ציצ' ב' ב'). נבאת והו אלמשדור באלאנסול. נדה ט' ו. וקאל פ' אלערוך (I 41) מי' בורית אהלה. תרנ' (אי' ט' ל') והזחות בבור כפי ודכית באלה לאידי. שמע מעיה אהלה עניין בורית הוא וענין גטר הוא ומככין בו ידים ושמתי כי עיקרו מין עשב⁶¹.

בירית (כל' ט' ד'). פלאיל העמל פ' אלסאקסן. שב' ו' ד'.
ברוש (כלא' ר' י'ב). אלברותא.

בישן (תלמי תורה ר' ה'). אלנגן.

בישני (מתג' ענ' ח' כ'ג). זיתון מנסוב אליו מושע וכאנ' רלך אלויתון קליל אלאנאבה [ולולך סמי בישני]⁶² מאנור' מן בושה. פאה ו' א'.

ככת אחת. דפעה ואחדה.

בית אצבע. הו נאלמקבץ ירעע בה אלנטא. כל' י' ג'.
בית הבר (שבת נ' ב'). מעוצרת אלויתון.

בית ביקווע (כל' י'א כ'א). לאלאדים טרפין אהוזמא מאיל אליו. אלדור אלדי ייפצל בה אלעוז והו אלדי יתסמי בית ביקווע ואלטרכ' אלתאנ' עירין ינגר בה והוא אלדי יתסמא עשפוי (כל' י'א כ'א). תרנ' (שמואל אן י'ג כ') מחרשת עשפיה. כל' י'ג ג'.

בית דלפא. הו פְּזָא יְעַמֵּל בֵּין סְקָפִין לְאַנְהָה בְּרַסְט אַלְדָּה. מרות ר' ו'.
בית החצים. אלכנאנת. כל' ט'ז ח'. וחסמי. פ' בלארנאנ' עניין פ' אלימן קרייט אלכאש⁶³.

בית החיצן. בנאיה ען אלמושע אלדי הו נארג ען ענק אלרחים והוא חית גנול אלאללול ענד אלגנמאע. נדה ה' א'.

בית טריגן. קאל רב' פ' י'ב (א) מן גנעימים הו אן לה תלאתת חיטאן. בית הדרים (י'ט ח' י'ד). אלאכמאם.

בית הכהן. אלמבהלה. כל' ט'ז ח'.
בית הכסות. גלאפ' אלאלכואם. כל' ט'ז ב'. והוא איזא (שהויה ו' א') אספ אל... עניין אלטרכ' אלמעיין עוננא כבירה פ' אלבריש.

בית הלהנים. גלאפ' אלקנאנ. כל' ט'ז ב'.
בית הגנער. גלאפ' מן עוד יידל פיה אלמעערץ אלתוי חנלק בהא אלאכואב וכולך בית המגעול⁶⁴. כל' ט'ז ו'.

a) fehlt in Ms. b) An. u. Al. c) folgt in Ms. ... קמיינע ? .. ובית המוואות S. 7¹.

בית הספר (איס' ביאה). אלמעלאמה⁵.
בית הסתרים. דואל אלגנסט מחל דואל אלאנקה ואלאן זדאאל אלפס. הוי
בלאמ רב' זעל פ' תאמן (ה) מקוות. ואמא קול' נראית בעורכת (גען)
ב' ד') לבית הסתרים. פולך זעל עלי חוואלי מוצע אלערוה. מון
קבל ומון דבר.

בית עורך⁶. אלמורצע אלדי סלץ ענה אלגנד יבן ממא ילי אטראף
אלאנאמל. חמיד ד' נ'.

בית פני (פסולוי המקדי י'ב ט'ז) מוצע ילבכו פיה אללבן.
בית הפגנות. חוק מן עוד תעמל פיה אלסחאם אלעריזה. תרנו (חוון)
כ'ז ט') ומחי קבלו ומחת פנווה. כל ט'ז ח'.
בית הפרם (עיר' ר' י'ז). הו אלמורצע אלדי פה טומאת מות לננהא לא
יחקק מוצעעה אללבאן. והוא ינקט תלאות אקסאם⁷. שדה שנחרש
ביה קבר. או שדה שאבד בה קבר. ושדה בוכים. אלכל מן
חולאי בית הפרם יחסמא.

בית הצבעה. מוצע פ' גולד⁸ חאשיה אלאניה ידעל פיה אלאצבע בילא
ידעל ידה פ' פם אלאניה. כל' ביה ח'... וכולאך בית הצבעה
או'אן מן גולד תדעל פיה אלאצבע...

בית קובל כתיתין. הו אן יבן פ' דילך אלעוז חפהה תדעל פיה אטראף
אללהם אלתי תנפ' ותבק' נאותה למן קטע ידה או רגלה אן למ יבן
קטעא מחייבא. שבת ר' ח'.
בית הראי. אנייה יתנוט פיה אלצביין... וראי ורעי ואחד... הו אסם
אלאנאיט. (ויקרא ט'ז כ'ז) ואת פרשׂם תרנו' וית ריעיתהון.
כלים י'ז י'ב.

בית השואבה. הו אסם אלמורצע אלדי' כאנ' יעדן פיה לאלפרה ואלטרב.
סוכה ח' א'.

בית השלוחין. ארן אלסקי והי אלארן אלעטשאנה. תרנו' (דברי כ'ה י'ח)
עיף משלחי⁹. שביע' ב' ב'.

בית השלחים (מכירה כ'ז א'). הוי אלמנאי ר' אלתי יגרי פיה אלמא. ב'ב ד' ח'.
בית שפהה (כל' ט'ז ט'). מוצע נצט אלבוטא¹⁰.

בית שקווע שלנער. תעמל מן אלפלאר פיה מוצע מקורה לתנגלס
פיה אלסרגן ויתנמע פיה כל' מא יסיל מן אליות מן אפמאם אלסרגן.
כלים ב' ח'.

גלאץ 572 גלט Or. a) معلمة = b) Ms. Der. לחוץ. c) so Ms. Der. אלבוטה = d)

בֵּית הַחֲבָלִין. אֲנִי מִן פָּלָאָר מִקְסָמָה פִּי אֶצְלָן גַּנְעַהָא תְּרַבְּיָעָת כְּתָהָה
חָעֵמָל לְאַלְאָבָוָא⁶⁴ לְלָא⁶⁵ תְּלַחְלַט בְּעַזְהָא בְּכָעַן. כְּלָא⁶⁶ בְּיָה.

בְּתַולְתָּה הַוָּד. אַלְוָד אַלְמָהָוָם.
בְּתַולְתָּה שְׁקָמָה (שְׁמַתָּה א' כ"א). חַמְרָה אַלְגָּמָיו קְבָּל קַשְׁעָהָא. בְּיָב ד' ח'.

a) Ms. b) = לְמָלָא.
אַבְּאוֹזִיר.

Anmerkungen.

1) יי' ist eine Schreibweise des hebräischen Tetragramms, s. Steinschneider Monatschrift 40, 130; in unserm Ms. noch s. v. מעוררים, בותחים.

2) Vgl. zu dieser Erklärung des Maimonides die Mišna Men. 10, 4: ואבוב היה מנוקב כרי שיהא האור שلط בכלו.

2a) Unter dem Buchstaben בים, Maim. zu Git. 3, 4 folgend, erklärt: זו אין יהול עליה אלבחר ויסקתה לאן עזדחת באקיה.

3) Nach Sabb. 66 b. Dieser Stein war auch den Assyrern bekannt, s. Delitzsch, Assyr. Handwörterbuch s. v. abnu, S. 8.

4) So auch Maim. Ed. 3, 8; Kohuts Kombination (Ar. s. v. I 18 b) wird damit überflüssig. Mit האן השעות ist wohl der aban šamši der Assyrer zu identifizieren; s. auch II. Kön. 20, 9—11 und Jes. 38, 8.

5) קי' bzw. קוליה = קולה bei biblischen und קוליהם bei talmudischen Citaten.

6) Nach Nidd. 69 b.

7) Buxtorf, ed. Fischer und Gesenius, Thesaurus lassen es unentschieden, ob איבט = אלמעלך „Krippe“ oder „Stall“ bedeutet. Nach Maim. ist א' die „Krippe“; das beweist der Zusammenhang in unserer Stelle und ausserdem seine Erklärung zu Sabb. 24, 3: איבט אסם אלטונע אלוי געל פיה אלעלך לאלבחיהמה.

8) Ueber אלאנביך s. Fleischer in Levy NHW I S. 277 b und Bacher, Aus d. Wörterbuch Tanchum Jeruschalmis S. 80⁶.

9) Ein subst. فيش, das dem hebr. אֲנָבֵץ entspricht, ist in den Lexx. nicht nachweisbar. Vermutlich liegt eine Textverderbnis vor, die sich aber bei den vielen, hier möglichen Aequivalenten — unserer Stelle liegt T. Taan. 22 a zu Grunde — schwerlich korrigieren lässt; auch die Wörterbücher von Abulwalid und Tanhūm bieten hierzu keine Handhabe.

10) **أجاص** nur im Maghr. (nicht Syr., wie es bei Levy NHW I S. 22 im Namen Fleischers und danach bei I. Löw, Planzenn. s. v. irrig heisst, N.) Birne, sonst Pflaume.

11) Nach Pes. 85 b.

12) Derartige ungenaue Citate beruhen darauf, dass Maim. ebenso wie Tanhum (s. Goldziher, Studien S. 34, Bacher a. a. O. S. 62) aus dem Gedächtnisse citierte.

13) Nach Mišna Kel. 17, 12; s. auch Bekor. 87 b.

14) Nach j. z. St.: **שאילוח שלות**; nach den Komm. dagegen **צוו השלטן**.

15) Nach Mišna Kel. 17, 12; s. auch Bekor. 87 b. **אדרני ה'** = ass. udinu, s. Pick, Talmudische Glossen zu Delitzsch Ass. Handwörterbuch, Diss. Berl. 1903.

16) Z. B. bei Mas'udi, N.

17) Nach j. z. St.

18) Urteilstkraft, Landauer ZDMG XXIX 401.

19) Vgl. Sabb. 58 b: **ברול** **שהוא** **דבוק** **בעץ** **ושטפים** **בו** **גנרים** **כלים**:

20) Die im Namen von Maim. gebrachte Erklärung: **רהיינצי** **חרידה**: beruht auf einem Verschreiben oder einem Irrtum des Verf.; s. Barth, Makk. z. St.

21) **درک** 5 verpfänden, verbürgen. Nicht in den Lexx.

22) Zur Sache s. Levy NHW I 55 s. v. **אוחיה**. Eine ähnliche Stelle s. j. Ned. VI g. E. 40a u.

23) Nach Jeb. 80 b: **ר' שמעון** **בן** **גמליאל** **אומר**: Das Wort ist bis jetzt nicht befriedigend erklärt worden; die übliche, auch von Maim. angenommene Ableitung von **איל** (Hirsch, Widder) ist sicher haltlos. Indes ist die Etymologie des Talmud Ket. 11a **אילנית** **דוכרנית** **דלא** **ילדה** **אילנית** **דוכרנית** auf der jene falsche Ableitung beruht, nur missverstanden worden. Beide Worte, **איל** und **דוכרנית** bedeuten „die Männerähnliche“; jenes von einem, im ass. noch nachweisbaren Stämme **איל** (s. Delitzsch, Ass. Hadwörterb. S. 48 b a-ia-lum männlich, Mann, syn. zikaru), dieses vom aram. **רכר**. Damit fällt auch die gezwungene Erklärung von Mannes in s. Diss. Erl. 1897 S. 16.

24) Anders die Vorlage (von Maasr. 3, 6) der hebr. Uebersetzung u. der des Surenhusius: **אכסדרה** **מקום** **מוקף** **מושלוש** **רווחתו** **ובו** **קרת**, bezw. exedra, est locus tribus parietibus clausus ac tectus.

25) So Ms. Richtig wäre nur **دان** N.

26) Ein subst. **أوطفة**, das „Geschirr des Zugtieres“ bedeutet, existiert nicht. **أوطفة** ist wohl wegen des Zusammenhanges abzulehnen; dagegen spricht auch, dass An. **ظ** stets durch **‡** wieder-

27) **נקשאָן** (pl. pl. von نقש, Frdl.) auch Maim. Er. 1, 1.

28) Anders erklärt der Talmud, Ber. 64 a.

28a) حضيّة s. S. 19³ s. v. حضي.

29) Gleich אוירין. Bacher a. a. O. S. 124.

80) أشرف Rang, Würde; Surenh. dignitas. Nicht in den Lexx., doch s. Dozy s. v.

81) j. Hor. III 48b u. ö. — המרכל קודם לגיבור א', ass. amar-ekalli Palastdiener. Für das hiernach anzusetzende amru, constr. amar „Diener“ s. Delitzsch a. a. O. S. 89b אמר I ... jemdes Wink gewärtig, ihm dienstbar und ergeben sein.

32) Ueber diese Formel der Anrufung Gottes s. Levy NHW
וננא אקל אנה ינאי ישיר אלו: I 104b. Maim. Sukk. 4, 4 (Or. 567):
אלוי קאל (V 32, 39) אני אמי הווא.

38) دجج ist dasselbe, wie دجج, das Freitag aus Gol. nachweist, und دجات ist plur. zu دجج. Zweifellos gehört gleichfalls hierhin مدجج, das demnach Dér. Neg. 11, 8 und danach Frdl. fälschlich mit مداجة identifizieren¹⁾. مدجج kann, da Al. Sabb. 3, 2 statt seiner מטבֵל hat, nur „Einschlag des Gewebes“ bedeuten. זוריג?

34) Nämlich 384. Die Quelle An.s für diese Berechnung habe ich nicht feststellen können.

35) Nach Gemara z. St.

36) Nach Gemara z. St. Zur Sache s. Krauss 2, 64.

37) Nach Sabb. 66 b.

38) So liest schon Frdl. (s. v. **تابل**) statt **וחובאל** bei Bamb.

39) Hierüber Bacher in der „Festschrift zu Ehren von Prof. Dan. Chwolson“ S. 146 ff.

40) **وَصَّلَّ** plur. v. **وَصَّلَّ**, nicht in den Lexx.

41) Bacher a. a. O. S. 147¹, verweist hierzu auf Sanh. 38b: אַפִּיקוֹרֶס יִשְׂרָאֵל כִּי שָׁנָן דְּפָקֵר טַפִּי.

42) מצוה „*religiöse Pflicht*“. Bacher übersetzt „Religion“. Für unsere Uebs. spricht Maim. Pea 1,1: שורה א אלמכתה באלמתא ותוי אלמס וקע עלי נוין מן אלשראיע S.

¹⁾ Die von Rieger, Technologie I, 11 auf Grund von Ms. Or. 572 angenommene Lesung מרגה ist, wie sich aus vorstehendem ergibt, falsch.

auch Herzog, Pea Anm. 8. — Zu עַל חָרֶב אַלְשׁוֹן vgl. חָרֶב עַל Abot 8, 5, 2. מְלָכֶת שָׁמִים עַל מְלָכֶת Ber. 2, 2.

43) Das hierhin gehörige Schlagwort steht im Glossar zwischen שְׁלֵשׁ Išut 20, 14 und שְׁלֵשׁ מְחַלְּפָה ibid. 22, 82. Schlagwort und Uebersetzung sind aber derart verderbt, dass eine Correctur nicht gelingen konnte.

44) Die andere Stelle Maim. Sab. 4, 2: אֲלִירָחָה עַד יְכוֹן חָתָה אֲלִירָחָה. — Das אֲסְטוּרְבִּילְיָן der M. Ab. z. 1, 5, welches Wiener Ab. z., Anm. 12, zu unserm Worte stellt, hat mit ihm nichts zu tun; die Anm. beweist nur, dass W. An. nicht verstanden hat.

45) S. Bacher: אָוָר dans le sens d'obscurité, Rev. Ét. 44, 286 f.

46) Maim.'s Quelle die Mišna Er. 1, 3 selbst: אֲרִיךְ חַזִּי לְבִנְהָה An. 12.

47) Zu der Uebers. des המסכן durch אָוָר vgl. Zimmern Z A 111 f., der zu חַמֵּס den assyr. Baumnamen musukkannu stellt.

48) Ein subst. نفس, das dem בָּל unserer Stelle, bezw. der Talmudstelle Sabb. 128 b entspräche, existiert nicht. Es liegt wohl ein Fehler vor; vielleicht קְמַל?

49) מְחַלְּקָה wäre überflüssig. Indessen scheint אֲחֵד die Bedeutung des unbestimmten Artikels an Stelle der Nunation zu haben. Maim. Ab. z. 4, 6 hat nur חַגְרָעַתם. — Zu beachten die weibl. Construction von حَاجِر, N. So auch s. v. אָבָן מִשְׁמָא.

50) Ber. 28a.

51) פְּרָגָן, das mišnische יְצָא יְדֵי חֻבְרָתָה — חֻבְרָתָה übers. Maim. Ber. 2, 1. 4, 1. Meg. 1, 8, חַיְבָרָת durch טָעָן כְּתוּב יְלֹוָם durch לְאַמְתָּה מְתַהֲלָקָת (Išut 3, 6) וְקֹוקָה erklärt לְזָם אַלְתָּגָמָה בְּקָרְבָּן טָעָן אַלְלָוָם . . .

52) Diese Etymologie fehlt bei Bacher (Chwolson-Festschrift).

53) Nach Gemara z. St. רִיחַ חַרְוָתָם. Nach Tosefta Ket. VII. g. E. רִיחַ חַפָּה.

58a) Die Form בְּצָא ist bemerkenswert als Mittelglied zwischen dem בְּצָא des jerusalemischen Targum und dem אָבָן des Onkelos.

54) تلف, s. Frdl. s. v. أَلْهَلَّا فَوْأَلْهَلَّا.

55) Nach R. Šešet in Sabb. 80b: בִּיצָת חַרְגָּלָת.

56) كَعْبَة ein Knochen. Lane S. 2616.

57) Unverständlich. Wenigstens enthalten unsere Ausgg. des Ar. s. v. חַרְגָּל nichts von dem, auf das An. hinweist.

58) Vullers II 1893a نَبِمْ بِرْشَت ovum semicoctum.

¹⁾ Ueber den Hebraismus s. Frdl. S. XII.

- 59) Zur Lesung בָּר (בָּר) (nicht s. Bacher, Aus dem Wörterbuche T. J. S. 100.
- 60) Bamberger, Kil. קלאתה ק, s. ibid. Ann. 170 und Frdl. s. v. قلسنة.
- 61) Nach Sabb. 90a.
- 62) קאש oder קאש s. S. 19³ s. v.
- 63) Nach Mišna Oh. 18, 2ff.
- 64) Wörtlich heisst es in Maim. Šebi. 2, 2 (Or. 566): בית השלהין: ארכ גיר אלבעל והי אלארק אלעטשאגה ארכ אלבעל Guisius, der „in antiquissimo codice Huntingdoniano“ las, gegenstandslos.
- 65) Nach B. b. 67b: כלונסות של ארו שמעמירין בהן הקורה.
-
-

Nachträge und Verbesserungen.

Zu S. 12². Man schrieb עַעַד, um עַעַד zu vermeiden. D. Simonsen, ZfHB VIII, 84.

Zu S. 12³. Dem Glossator scheint eine Ausgabe, die nur den טוֹר אֶרֶת חַיִם enthielt und den Titel אֶרֶת חַיִם führte, vorgelegen zu haben. Diese Ausgabe s. Steinschn. CB 5500, 22.

S. 25 s. v. אַגְרוֹף lies שָׁאַדְךָ.

S. 26 s. v. אַסְטָדִים lies אַסְטָדִים.

S. 27 s. v. אַלְהָ lies שְׁכַלְהָ.

S. 28 s. v. עַזְקֵץ בְּ יַר lies אַמְנָן ( ).

S. 29 s. v. עַשְׂתָה כִּיסָה lies אַיְנוּ עַשְׂתָה כִּיסָה.

S. 30 s. v. אַנְפּוֹרִיא lies אַנְפּוֹרִיא.
